

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

**Rozvoj komunikativních kompetencí v předškolním věku
prostřednictvím loutek**

bakalářská práce

Andrea Velíšková

vedoucí bakalářské práce
Mgr. Eva Svobodová

České Budějovice
2008

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Evě Svobodové
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použité a citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

20. března 2008

Andrea Velíšková

Anotace

Rozvoj komunikativních kompetencí u dětí předškolního věku pomocí loutek

Bakalářská práce ve své teoretické části seznamuje s obecnými charakteristikami komunikace. Přibližuje vývoj dětské řeči a konkrétně se zaměřuje na komunikativní kompetence. Pojmenovává možné problémy týkající se řeči i celé komunikace. Dále upozorňuje na specifika loutkového divadla a na možnosti jeho využití v mateřské škole.

V praktické části se práce zabývá výzkumem obtížnosti zvládnutí komunikativních kompetencí u dětí v praxi mateřských škol. Přílohu práce tvoří manuál, který nabízí příklady konkrétní práce s loutkou a tím poskytuje několik praktických nápadů.

Abstract

The Development of Communication Competence of Pre-School Children by means of Marionettes

In its theoretical part the presented graduation thesis acquaints with general characteristics of communication. It leads to understanding of development of children talking and it is focused on communication abilities. It terms possible problems of speech as well as whole communication. And it draws attention to specifics of the marionette theater and possibilities of its application in kindergartens.

In the practical part the thesis deals with the research of children communication competency in the routine of kindergartens. The appendix of the thesis is the manual which includes some examples of specific applications of a marionette and thereby it offers several practical inventions.

Obsah:

Úvod.....	1
Teoretická část	
<u>1. Komunikace</u>	2
1.1 Charakteristika zdravé komunikace.....	3
1.1.2 Humor v komunikaci.....	4
1.1.3 Komunikace kreslením.....	5
1.2 Motivace ke komunikaci.....	6
1.3 Rozdělení komunikace.....	7
1.4 Komunikativní kompetence.....	8
1.4.1 Komunikativní kompetence v RVP PV.....	9
1.4.2 Co mají společného loutky, dramatika a komunikativní kompetence.....	11
1.5 Efektivní komunikace.....	11
1.5.1 Komunitní kruh.....	13
1.5.2 Jak naučit děti vyjadřovat své pocity a naslouchat.....	14
1.6 Proč je komunikace důležitá.....	15
1.7 Proč si udělat čas na komunikaci.....	16
1.8 Média a komunikace.....	16
1.9 Poruchy v komunikaci.....	17
<u>2. Řeč</u>	18
2.1 Smysly související s rozvojem řeči.....	18
2.1.1 Řeč a sluch.....	18
2.1.2 Řeč a zrak.....	19
2.2 Vývoj řeči.....	19
2.2.1 Fylogenetický vývoj řeči.....	19
2.2.2 Ontogenetický vývoj řeči.....	19
2.2.3 Výchova a optimální podmínky pro správný vývoj řeči.....	23
2.3 Vývoj složek řeči u dítěte důležitých pro slovní komunikaci.....	25
2.3.1 Výslovnost.....	25
2.3.2 Diferenciace hlásek.....	26
2.3.3 Motorický rozvoj.....	26
2.3.4 Gramatika.....	26
2.3.5 Slovní zásoba.....	27
2.3.6 Porozumění řeči.....	27
2.3.7 Vyjadřování dítěte.....	27
2.4 Problémy ve slovní komunikaci.....	28
2.4.1 Když dítě nemluví.....	28
2.4.2 Nejčastější vady řeči.....	29

<u>3. Loutky a divadlo v MŠ</u>	31
3.1 Divadlo v MŠ.....	31
3.1.1 Historie loutkového divadla v MŠ.....	31
3.1.2 Specifičnost divadla v mateřské škole.....	31
3.1.3 Funkce divadla ve výchově a vzdělávání.....	33
3.2 Výstupy s loutkou.....	34
3.2.1 Hra dvou učitelek.....	35
3.2.2 Proč a jak loutky působí na děti.....	36
3.2.3 Formy her s loutkou.....	36
3.2.4 Řeč učitelky při loutkovém představení.....	38
3.3 Loutky.....	38
3.3.1 Kreativní loutky rozvíjejí kreativní myšlení.....	38
3.3.2 Loutka kamarád.....	39
3.3.3 Organizace a sdružení pracující s loutkami.....	40

Praktická část

<u>4. Výzkum</u>	41
4.1 Předpoklady.....	41
4.2 Seznámení s výzkumem.....	41
4.2.1 První část výzkumu - komunikativní kompetence.....	41
4.2.2 Druhá část výzkumu - využití loutek.....	43
4.3 Závěr.....	44

Seznam použité a citované literatury

Příloha- manuál pro práci s loutkou

Úvod

Toto téma jsem si vybrala, protože mám pocit, že v nynějším mediálním a uspěchaném světě jsou děti ochuzeny o mnoho možností komunikace a následkem toho mají v této oblasti problémy. Často se v praxi setkávám s tím, že se děti nemohou dobře vyjádřit, neumějí sdělovat své potřeby a touhy, mají problémy samy řešit konflikty a zdůvodňovat své chování. I mnohé další komunikační schopnosti pro ně mnohdy nejsou snadnou záležitostí. S loutkami v praxi často pracuji a vím, že děti na loutky dobře reagují, mají je rády a rády s nimi komunikují. Zajímalo mne, jak by se daly loutky využít k řešení problémů s komunikací. Myslím, že mohou být v předškolním věku opravdu vhodným prostředkem a pomocníkem při rozvíjení komunikativních dovedností.

1. Komunikace

Komunikaci chápeme jako sdělování a přijímání informací.

Komunikaci dělíme na:

1 - Verbální komunikaci - slovní sdělení. Jsou obvykle dosti přesná a jednoznačná (kulturně sjednocená)

Verbální komunikaci doprovází různé aspekty:

- intenzita hlasu
- tónová výška hlasu
- barva hlasu
- délka doby slovního projevu
- rychlost slovního projevu
- přestávky, pauzy v řeči (rázování)
- akustická náplň přestávek a pauz
- přesnost řeči

2 - Nonverbální komunikace - „...zahrnuje širokou oblast toho, co signalizujeme beze slov či spolu se slovy jako doprovod slovní komunikace.“ (18: 64) Tvoří velmi důležitou část komunikace. Obzvláště u dětí dbáme na to, aby bylo naše slovní sdělení souhlasné s nonverbální komunikací. Součástí nonverbální komunikace jsou:

- Proxemika - sdělování oddálením či přiblížením
- Haptika - kontakt prostřednictvím dotyku (př. podání ruky)
- Posturologie - poloha částí těla při komunikaci (př. postoj)
- Kinezika - pohyby lidí při komunikaci (př. pohyby hlavy)
- Gestika - pohyby a fyzické postoje
- Mimika - výraz tváře
- Řeč očí - četnost a délka trvání pohledů

Funkce komunikování podle Z. Vybírala (2000) jsou 4 hlavní:

- Informovat - předat zprávu, doplnit
- Instruovat - naučit, zasvětit
- Přesvědčit - zmanipulovat, ovlivnit
- Pobavit - rozveselit, rozptýlit

1.1 Charakteristika zdravé komunikace

Pro funkčnost komunikace se musí jeden komunikující druhému přizpůsobit. Ten, kdo komunikuje, projevuje zájem o informace, o druhého a reaguje bez odkladů. Komunikace by neměla být nijak omezena ani brzděna. V dialogu myslíme na vyváženost obou komunikujících stran a nezapomínáme na humor, který pomáhá fixovat sdělované obsahy. Vyhýbáme se přílišným požadavkům, kritice a přehnaným projevům zklamání při komunikaci. Pro zdravou komunikaci je důležitá otevřenost. Dítě se učí komunikaci především přebíráním vzorů. Komunikace s loutkou je pro děti zajímavá a my tak můžeme dětem ukázat, jak taková komunikace má vypadat, aniž by věděly o tom, že je to naším záměrem. S loutkou děti komunikují bez ostychu a vytvářejí si tak sebejisté chování pro komunikaci s dospělými nebo kamarády.

Vezmeme dvě loutky, např. zajíce a veverku. Dialog mezi nimi je vyvážený, loutky se domluví a se zájmem si povídají. Dívají se na sebe, mluví spolu bez lhaní a přátelsky. Pak můžeme dětem zahrát scénku, kdy naopak liška vlkovi lže, je k němu při mluvení otočená zády či odpovídá stroze a jednoslovně. Pak se můžeme zeptat dětí, jestli byli větší kamarádi zajíc a veverka nebo vlk a liška a proč si to myslí. Kdo se ke komu choval hezky a kdo ne, koho z nich by chtěly mít za kamaráda, atd.

Podle J. Valenty (2005) jsou parametry dobré komunikace následující:

- Otevřenost - vlastní názory, informace o vlastních pocitech, může znamenat zpětnovazební hodnocení, vyjádřit své potřeby
- Přesnost - řeč těla odpovídá slovům (verbální komunikace souhlasí s nonverbální)
- Pozitivnost - malá četnost negativních výroků (např. nic se mi nedaří) - důležité k vytváření dobrého sebepojetí

- Respektování - založena na vnímání druhého, možnost uvědomit si různé úhly pohledu na věc, uvědomit si, že každý je jiný, má jiné potřeby, možnosti a motivy
- Tvořivost - s rysy originality, osobitosti, zajímavosti, jedinečnosti, tedy komunikace přinášející nápad, nový úhel pohledu, humor, ...
- Účelnost - účel může být plně uvědoměný nebo neplánovaný (např. může být účelem dát najevo nelibost,...)

1.1.1 Humor v komunikaci

Humor je velmi důležitý. „Přítomnost humorných momentů, žertování (nikoli na úkor jiného účastníka) pomáhá fixovat komunikované obsahy lépe, než převládá-li pouze vážnost a informace jsou předány suše, věcně.“ (18: 216) Někomu jde „samo“ komunikovat s vtipem, jinému nikoli, ačkoli má legraci stejně rád. To vše už pozorujeme u dětí v předškolním věku. Některé děti se předvádí, aby pobavily ostatní, jiné je napodobují a zbytek se směje. Smích mají rádi všichni, a když je atmosféra veselá a uvolněná, cítíme se dobře. Když taková loutka umí říci taky něco veselého a vtipného, je pro děti hned zajímavější a uznávanější. Humor nám pomáhá řešit konflikty, vyrovnat se s úzkostí a těžkými situacemi v životě, získat společenské uznání.

Ve třídě před spaním: děti ležely v postýlkách a povídali jsme si o tom, jak se budeme o prázdninách, které byly na dosah, chovat. Byl to tzv. týden bezpečnosti. Bezpečnost se probírala tak, aby se děti o letních prázdninách snažily vyhnout všem rizikovým situacím. Na otázku pani učitelky, na co ještě si máme o prázdninách dát pozor, odpověděla (pětiletá) Simonka: „Na to, abychom neuklouzli na sněhu“. Sice ne úmyslně pobavila celou třídu. Většina dětí pak začala vymýšlet podobné nesmyslné věci, aby i ony byly těmi, které pobavily ostatní.

Vtipné představení zaujme více, a dokáže zlepšit náladu ve třídě. Děti si vymýšlejí vlastní vtipné věci, jména, slova, slovní spojení. Společně se smějí, což utužuje přátelské vztahy nejen mezi dětmi, ale i mezi dětmi a učitelkou a vytváří příjemnou atmosféru.

Schopnost dělat si legraci, nebo vymýšlet vtipy k danému tématu, předpokládá jeho dobré pochopení. Legrace by ale nikdy neměla sklouznout do posměchu či posmívání se někomu. Už předškolní děti by měly rozlišit mezi tím, co znamená dělat legraci a dělat si legraci z někoho jiného.

Opět můžeme vzít loutku, která se může představit třeba jako pan Šklebílek. Řekneme dětem, že mu tak říkají proto, že koho se dotkne, ten se umí úplně strašně zašklebit. Děti mohou sedět v kruhu, pan Šklebílek chodí okolo a jednoho z dětí se dotkne. Dítě určitě vymyslí grimasu, která ostatní pobaví. Pan Šklebílek může obcházet i v noci, kdy všichni spí a někoho se dotkne. Ostatní to ovšem neviděli, ale ráno, až se probudí, hned poznají, koho se pan Šklebílek v noci dotkl. Může být i pan Šeptálek, Chrochtálek, Chechtálek, atd. Děti rády mění hlas, jsou rády, když se jim to podaří tak dobře, že pobaví ostatní.

1.1.2 Komunikace kreslením

Prostředkem komunikace nemusí být pouze řeč. Komunikujeme gesty, mimikou, chováním, oblékáním, atd. I kresba je důležitý sdělovací prostředek a to nejen u dětí. V kresbě můžeme najít mnoho, pocity, myšlenky, problémy, vztahy, atd. Dětská kresba poskytuje mnoho informací a my jsme ji schopni použít jako diagnostický prostředek v mnoha oborech. V kresbě najdeme zájmy dítěte, stupeň rozvoje motoriky, chápání světa a tak můžeme i určit například stupeň školní zralosti.

Pomocí kresby můžeme zjistit o dítěti velmi mnoho a můžeme přijít i na způsob, jak s dítětem komunikovat, aby ho naše řeč zaujala, nebo najít důvod či příčinu toho, proč dítě nekomunikuje. A to platí o komunikaci dítěte jak s rodiči, tak s učitelkou nebo vrstevníky. Můžeme se zaměřit na zájmy dítěte, které je možné v kresbě vyzorovat. Ty pak lze využít jako motivaci.

Když například dítě často kreslí draky, použijeme třeba loutku draka, kterou si můžeme nejdříve vyrobit a poté ji jako kouzlem oživit. Více manuál.

Můžeme si s dětmi nakreslit oblíbenou postavu a vytvořit si loutky plošné. Přilepíme k nim špejli a už se seznamujeme s ostatními loutkami, vymýšlíme si zajímavé jméno, bydliště, záliby, atd.

1.2 Motivace ke komunikaci

„O motivacích je možné uvažovat také jako o latentních, skrytých funkcích. Motivaci komunikovat má každý člověk. Je v něm přítomna v různé intenzitě, která kolísá a závisí na řadě okolností: zda je nám druhý/á sympatický/á, zda jsme svěží nebo unavení, zda ovládáme jazyk komunikačního partnera, zda si s ním rozumíme...“ (18:24) A právě v oblasti motivace mají loutky největší využití v praxi a velmi dobře ji naplňují.

Rozhodne-li se pani učitelka seznámit děti se životem zvířat, vezme např. ježka, který jí může být dobrým pomocníkem nejen při úvodu do tématického celku. Bude sloužit nejen jako motivace na začátek, ale i jako motivace k zapojení dětí, při které budou rády s ježkem komunikovat a zároveň se dovědí, proč ježek vlastně přišel. Mohl přijít například proto, že srnka z jeho lesa má málo sena v krmelci, nebo že divočáci mají chuť na brambory na poli, či pytlák už dlouho střílí po jelenech. Může se zeptat, jestli by děti nevěděly, kdo by mohl zvířátkům pomoci, atd. Děti jsou zaujaty rozličností lesa a příběhy zvířátek v něm a jsou tak motivovány nejen ke komunikaci. Jsou vtaženy do tématu. A tak by mohla následovat procházka do lesa, popř. seznámení s myslivcem, nošení zeleniny, kaštanů a žaludů zvířátkům a tím pádem i budování vztahu k přírodě.

Co nás motivuje ke komunikaci?

Z. Vybíral (2000) uvádí několik druhů motivace:

1. Motivace kognitivní - Chceme či potřebujeme něco sdělit, vyjádřit se o něčem.
2. Motivace sdružovací - Chceme navázat vztah, a tak uspokojit potřebu příslušnosti.
3. Motivace sebepotvrzovací - Komunikováním nalézáme a potvrzujeme svou vlastní identitu, vytváříme vlastní sebeobraz - mínění o sobě.
4. Motivace adaptační - Hrajeme svou roli, kterou si tak osvojujeme a přijímáme ji. Sociálně se adaptujeme.
5. Motivace „přesilová“ - Potřeba uplatnit se, předvést se.
6. Motivací může být vyniknout v porovnání s druhými.
7. Existenciální motivace - Komunikujeme, abychom se udrželi psychicky zdraví.
8. Motivace může být požitkářská - Odpočinek, rozptýlení, pobavit se.

Je zcela přirozené, že chuť ke komunikaci je kolísavá. Příčiny mohou být různé. Např. emoční rozladění, kognitivní přesycenost a zahlcení, vyprahnutí motivace komunikovat, atd. Nemá-li dítě chuť komunikovat, nebudeme ho nutit. Můžeme ho však motivovat.

Loutka může vést sama monolog nebo i dialog s ostatními dětmi nebo vzbudit diskuzi mezi dětmi. Využijeme např. hru s kulíšky (čepice na ruce), kdy každý má svého kulíška a kulíšek pani učitelky se jde s každým kulíškem pozdravit. Kulíšci komunikují i mezi sebou, mají vymyšlená všemožná jména a jiný hlas než jejich pán. Více manuál.

1.3 Rozdělení komunikace

J. Valenta (2005) mluví o komunikaci:

a) INDIVIDUÁLNÍ

- sebepoznání a tvorba sebepojetí
- zdokonalení základních kognitivních funkcí
- seberegulace, seorganizace (učení zvládat vůli, organizace učení)
- psychohygienu – prevence stresů, frustrací, ...
- kreativita- rozvoj tvořivosti v oblasti sociálních vztahů i osobního života

b) SOCIÁLNÍ

- poznávání lidí, mezilidské vztahy (kooperace - společná činnost více osob)

c) HODNOTOVÉ

- praktická etika - jednání člověka k druhým, k sobě samému, vůči přírodě, životnímu prostředí, vůči cizím věcem, atd.
- řešení problémů, rozhodovací dovednosti

SPECIFICKÉ APLIKACE

- jednání v rolích, jednání v situacích, znakovost v komunikaci, neverbální signály (řeč těla), zvukové signály (řeč zvuků), verbální signály (řeč slov), materiální signály (předměty a prostředí člověka), „skutkové“ signály (činy člověka)

Děti mají možnost pomoci loutek s komunikací experimentovat. Loutka, kterou děti drží samy na ruce, je přece někdo jiný než ony, může být nafoukaná, ubrečená, veselá, může být zcela opakem svého vodiče. Máme možnost zjistit, jak by asi vypadal rozhovor mezi loutkou a jejím vodičem, jak mezi dvěma loutkami, popř. mezi celou skupinou loutek, jak velký by byl zde prostor pro různé možnosti komunikace. Nebo můžeme říci: „Objevil se tu zlý čaroděj a když vás, loutky, všechny viděl, jak si hezky povídáte, rozhodl se, že vás začaruje na loutky ubrečené, hádavé, našťvané, uražené, atd.“ Pak se objevila dobrá víla a všechny proměnila zase na loutky, které si hezky povídají, jsou veselé, jsou kamarádké, atd.

1.4 Komunikativní kompetence

„Když člověk disponuje - v daném kontextu žádoucí - sumou znalostí a dovedností jich využít, je pro komunikaci v tomto kontextu kompetentním.“ (18:37) Kompetence je ovlivňována sebepojetím - sebevědomím, které ji může zvyšovat či snižovat. Vlastní kompetenci posuzujeme dle úspěchů v předchozích komunikačních výměnách. Sebehodnocení úspěchy zvyšují a neúspěchy ho poškozují. Na tom, jak jsme dobří v komunikaci, závisí naše úspěšnost téměř ve všech oblastech našeho života - naše mezilidské vztahy, porozumění světu, atd. Komunikace prochází všemi složkami našeho života.

Komunikační schopnosti, se kterými by měly děti umět v životě disponovat:

- dobré vyjadřovací schopnosti
- bohatá slovní zásoba
- schopnost jasně a srozumitelně formulovat a předávat informace
- schopnost diskutovat a argumentovat
- používat a vnímat nonverbální komunikaci
- pochopit sdělení ostatních
- pozorně a soustředěně poslouchat
- naslouchat druhému a být schopné slyšené zopakovat
- umět navazovat kontakty - schopnost oslovit ostatní, projevit pochopení pro druhé

Komunikativní kompetence spadají mezi kompetence klíčové, které by si mělo každé dítě osvojit. Využití komunikačních schopností se předpokládá i u osvojování dalších kompetencí.

1.4.1 Komunikativní kompetence v RVP PV

V Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání jsou vzdělávací cíle formulovány jako klíčové kompetence. Jsou to:

- kompetence k učení
- kompetence k řešení problémů
- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence činnosti a občanské

Klíčové kompetence představují cílové stavy, k jejichž naplňování by mělo společně směřovat veškeré vzdělávání. Již v předškolním věku dítěte jsou vytvářeny základy klíčových kompetencí, které jsou důležité a významné pro jeho další životní etapy i celoživotní učení. Dobré a dostatečné základy mohou být podstatným příslibem dalšího příznivého rozvoje a vzdělávání dítěte.

V RVP PV jsou komunikativní kompetence formulovány takto:

Dítě ukončující předškolní vzdělávání:

- ovládá řeč, hovoří ve vhodně formulovaných větách, samostatně vyjadřuje své myšlenky, sdělení, otázky i odpovědi, rozumí slyšenému, slovně reaguje a vede smysluplný dialog
- dokáže se vyjadřovat a sdělovat své prožitky, pocity a nálady různými prostředky (řečovými, výtvarnými, hudebními, dramatickými, apod.)
- domlouvá se gesty i slovy, rozlišuje některé symboly, rozumí jejich významu i funkci
- v běžných situacích komunikuje bez zábran a ostychu s dětmi i dospělými - chápe, že být komunikativní, vstřícné, iniciativní a aktivní je výhodou
- ovládá dovednosti předcházející čtení a psaní
- průběžně rozšiřuje svou slovní zásobu a aktivně ji používá k dokonalejší komunikaci s okolím

- dovede využít informativní a komunikativní prostředky, se kterými se běžně setkává (knížky, encyklopedie, počítač, audiovizuální technika, telefon, atd.)
- ví, že lidé se dorozumívají i jinými jazyky, a že je možno se jim učit - má vytvořeny elementární předpoklady k učení se cizímu jazyku (11)

Komunikativní kompetence se prolínají do ostatních kompetencí.

Dítě a jeho psychika je vzdělávací oblastí RVP PV, do níž spadají komunikativní dovednosti a je rozdělena na:

- 1 - Jazyk a řeč
- 2 - Poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace
- 3 - Sebepojetí, city, vůle

1 - Jazyk a řeč

- rozvoj řečových schopností a jazykových dovedností receptivních (vnímání, naslouchání, porozumění) a produktivní (výslovnosti, vytváření pojmů, mluvního projevu, vyjadřování)
- rozvoj komunikativních dovedností (verbálních i neverbálních) a kultivovaného projevu
- osvojení si některých poznatků a dovedností, které předcházejí čtení a psaní, rozvoj zájmů a psanou podobu jazyka i další formy sdělení verbální i neverbální (výtvarné, hudební, pohybové, dramatické)

Stejně důležité jsou i další dvě podoblasti. Dítě by mělo umět pracovat s informacemi, osvojit si elementární poznatky, rozvíjet paměť a logické myšlení, rozvíjet své sebepojetí, vytvářet citové vztahy, rozvíjet pozitivní pocity ve vztahu k sobě, rozvoj mravního vnímání, cítění a prožívání a záměrně řídit svoje chování. To vše je důležité pro správný rozvoj komunikativních dovedností.

Ve spojitosti s komunikativními kompetencemi nelze opomenout ani oblast **Dítě a ten druhý** a **Dítě a společnost**, jejichž záměrem je podporovat utváření vztahů dítěte k jinému dítěti či dospělému, posilovat, kultivovat a obohacovat vzájemnou komunikaci a zajišťovat pohodu těchto vztahů. Komunikativní dovednosti jsou základem pro vytvoření interpersonálních vztahů.

Neméně spadá i do oblastí zbylých, tj. **Dítě a svět** a **Dítě a jeho tělo**.

K tomu, aby člověk mohl komunikovat, musí ovládat své tělo a život ve světě ho provokuje ke komunikaci a vyjádření vlastních názorů na uspořádání světa. Lze tedy říci, že komunikativní kompetence prostupují všemi oblastmi vzdělávání předškolního dítěte a jsou jedním z integrujících prvků vzdělávacího procesu.

1.4.2 Co mají společného loutky, dramatika a komunikativní kompetence

Ve výchově je důležité věnovat se rozvoji vyjadřování dětí, což umožňují i pokusy dětí o dramatické vyjadřování nebo komunikaci s loutkou. „Divadlo má všechny předpoklady k tomu, aby vhodně pomáhalo jazykové výchově a zároveň rozvoji poznání...“ (14:46) Učitelka má při hře s loutkou možnost reagovat na různé věci, které děti říkají. Všimát si různých změn v jejich chování i rozvoji a podle toho vymýšlet další náměty na hry s loutkou. U dětí tím rozvíjí vlohy k fantazii, představivosti a touhu po vyjádření. Učitelka by měla podporovat komunikační aktivitu. Je vhodné pěstovat v dětech diváka, protože se tak učí naslouchat a soustředit a seznámí se s uměleckým a divadelním ztvárněním skutečnosti. Dramatické vyjádření i komunikace s loutkou je pro děti příležitost k tvořivé činnosti, pomáhá k osvojení vyjadřovacích prostředků, využívá různé metody komunikace. Postupně objevuje, jak komunikovat a osvojit si komunikativní kompetence.

1.5 Efektivní komunikace

Kompetence jsou důležité pro zvládnání životních nároků a rozvíjejí se za pomoci rodičů, kteří projevují důvěru v dítě a jeho kompetence a snaží se, aby se kompetentním cítilo. (srov.4) Mě-li bychom dát dítěti možnost naučit se efektivně komunikovat.

Efektivní komunikace bude pomocníkem po celý jeho život a v mnohém mu cestu životem usnadní. Tuto možnost osvojení si efektivní komunikace mu dáme zejména tím, že se my sami naučíme tento způsob komunikace používat, protože jak je všeobecně známo, dítě se učí nápodobou lidí, kteří jsou pro něj vzorem (rodiče, prarodiče, učitelé, ...).

Níže „... nabízené dovednosti představují skutečně účinné a praxí vyzkoušené nástroje ve výchově i vzdělávání - doma i na všech stupních škol, mateřskými počínaje.“ (4:50)

Přehled efektivních komunikačních dovedností (4:50):

1. Vidím (slyším), že...(popis, konstatování)
2. Je...; Je třeba...; Tohle děláme (tak a tak)...; Pomůže, když...; Když...; tak... (informace, sdělení)
3. Očekávám, že... Pomohlo by mi, kdyby... (vyjádření vlastních očekávání a potřeb)
4. Uděláš to tak... nebo tak...? Můžeš si vybrat (možnost volby)
5. Jirko,...! (dvě slova)
6. Co s tím uděláme? A co si o tom myslíš ty? (prostor pro spoluúčast a aktivitu dětí)

Kopřiva a kol. (2007) popsali principy efektivní komunikace následovně:

- držet se přítomnosti - vyhýbáme se vyčítání, připomínání, varování
- držet se problému - vyhnout se hodnocení osoby - vyhýbáme se shazování, ironii, srovnávání
- zprostředkovat smysluplnost - omezit pokyny, rozkazy, ale vědět proč a jak
- dávat prostor - možnost volby, prostor pro spoluúčast
- zaměřit se na pozitiva - pozitivní motivace místo kritiky a vyčítání
- vzít v úvahu emoce - empatická reakce, nezlehčujeme, neradíme
- při sdělování požadavků šetříme slovy - vyhýbání se dlouhým litaniím, místo toho jasné výroky
- hlídat si tón hlasu - nepoužívat nadřazený opovrhující tón hlasu

Sama z praxe vím, jaké problémy dělá dětem řešení konfliktní situace. Chodí si stěžovat a žalují na své kamarády. Málokdy se jim samotným podaří vyřešit spor, aniž by nežádaly učitelku o pomoc. Přestože mají dostatek prostoru pro samostatnost, často si neví rady.

Zde můžeme opět využít loutky, aby děti měly možnost podívat se na řešení konfliktu z více úhlů. Učitelka může přijít za dětmi a říci: „Děti, já jsem zjistila, že pejsek s kočičkou se pohádali a teď spolu nemluví. Podívejte!“ Maňásci jsou otočeni k sobě zády. Dětem vysvětlíme, co se stalo, proč se na sebe loutky zlobí. Můžeme se zeptat dětí, jestli si myslí, že to loutky vyřešily dobře, když spolu nemluví. Dále se můžeme zeptat, co navrhují, co loutkám poradíme, jak by se která loutka měla zachovat a pojmenujeme, co asi loutky cítí. Alternativu řešení, kterou děti navrhnou, sehraje. Děti uvidí, jak by se jejich řešení vyvíjelo a pokud se jim nebude zdát po následném vyhodnocení situace vyhovující, mohou vymyslet řešení nové a opět ho zkusit sehrát. Děti uvidí situaci ze strany pejska i kočičky. Scénky mohou dětem pomoci naučit se pojmenovat pocity, vidět problém z více úhlů, zafixovat si vhodné řešení a naučit se empatii.

1.5.1 Komunitní kruh

Podílí se na rozvoji osobnosti, učení se sociálním i komunikačním dovednostem. Děti se zde učí naslouchat, respektovat názor ostatních, vyjadřovat se a vystupovat před ostatními.

P. Kopřiva a kol. (2007) uvádí 4 pravidla komunitního kruhu:

- právo mluvit symbolizuje nějaký předmět (kamínek, míček,...)
- právo zdržet se - pokud nechce, nemusí mluvit
- vzájemná úcta a respekt (nevysmíváme se, nekritizujeme, nezpochybňujeme)
- diskrétnost - o čem jsme mluvili v komunitním kruhu, nemluvíme mimo něj

Otázky určené pro komunitní kruh jsou otázkami k pocitům, událostem, situacím. Avšak nikdy ne k řešení konfliktů.

Opět se dostáváme k zapojení loutky pro tentokrát do komunitního kruhu. Loutka může položit důležitou otázku, připomenout událost či situaci, o které budeme poté v komunitním kruhu mluvit. Může též sloužit k seznámení a osvojení pravidel komunitního kruhu. Nebo také jako předmět, který bude podáván, což může působit motivačně. Druh loutky pomůže dětem lépe se vcítit do tématu. Je možné použít plyšáčka, který zastane funkci loutky. (Pro děti by bylo zdlouhavé si nasazovat maňáska na ruku.) Kdo drží plyšového pejska, ten mluví za pejska. Může mluvit o tom, co rád jí, co rád dělá, co nemá rád (to využijeme např. k posílení vztahu ke zvířatům). Kolující pejssek nám bude prostředkem, jak se naučit komunikovat v komunitním kruhu - loutka je pro ostatní zajímavá a tak všichni sledují kolujícího pejska. Můžeme říci, že dnes bude v tomto kruhu mluvit jen pejssek. Začínáme tak děti seznamovat s pravidly komunitního kruhu.

1.5.2 Jak naučit děti vyjadřovat své pocity a naslouchat

Mezi důležitou část komunikace patří i schopnost vyjádřit své pocity a umět naslouchat. Děti si rozšiřují emoční slovník, učí se emoce popisovat a mluvit o nich. Přirozenou potřebou je vyjádřit svůj názor a postoj. Učíme děti ovládat tuto potřebu a posilujeme schopnost soustředit se a aktivně naslouchat druhému člověku - popsat pocity druhého a dát mu najevo, že ho posloucháme. Schopnost soustředit se, naslouchat a komunikovat si děti mohou zdokonalit právě pomocí loutky, která si přišla s dětmi popovídat.

Loutka může přijít a říci: „ Já jsem dnes tak naštvaná nebo tak smutná či rozčilená“ a dále popisuje spoustu pocitů, které cítí. Protože je ovšem naštvaná a více s námi nechce mluvit, můžeme s dětmi přemýšlet o tom, co loutku mohlo tak rozzlobit. Děti se vcítí do pocitů loutky a přemýšlejí, co by u nich takové pocity vyvolalo. Pak lze přemýšlet nad tím, co v tu chvíli můžeme pro loutku udělat, co by v té chvíli nejvíce pomohlo nám.

1.6 Proč je komunikace důležitá

Potřeba komunikace nejvíce patří do potřeb sociálních. Dítě učíme mluvit a komunikovat zejména z důvodů, aby bylo do budoucna vybaveno schopnostmi, jako jsou: schopnost dorozumět se, přijímat a pracovat s informacemi, schopnost řešit konflikty, atd. A v neposlední řadě navazovat sociální kontakty a vytvářet vztahy (s kamarády, s rodinou i širší společností), které vedou k psychickému uspokojení. Je možné říci, že dosahování potřeb v celé Maslowově pyramidě je ovlivněno komunikací.

Začnu-li základnou pyramidu - mluvíme o fyziologických potřebách - vždyť první, o co si dítě potřebuje říci, je právě žádost o uspokojení základních **fyziologických potřeb**. Základem je, aby se dítě brzy naučilo říci si, že potřebuje na záchod, má hlad nebo žízeň, je mu zima, atd.

Co se týče druhého a třetího patra - **potřeby bezpečí a potřeby lásky** - připomeneme si, jak je důležité umět říci: „Mám tě rád, chyběl jsi mi, bála jsem o tebe, dávej na sebe pozor“. Při tom všem nám někdo dává najevo, že nás má rád. U dětí to platí obzvláště. Především v předškolním věku často děti pocítují vinu. Proto je důležité s nimi mluvit, vše jim vysvětlit a ujistit je o tom, že i když něco rozbily nebo zlobily, přesto je máme rádi. Tímto způsobem děti zároveň získávají pocit bezpečí a jistoty.

Sami si vzpomeňme, že když nám někdo řekne, že jsme dobří a víme, že nás má někdo rád, jsme spokojenější a šťastnější, což vede i k dobrému sebepojetí. Dáváme-li dětem najevo, co pro nás znamenají, naplňujeme tak patro další. Patro **úcty a sebeúcty**. Dítě tak vyrůstá v plně vyhovujícím prostředí pro jeho rozvoj a **sebeaktualizaci**.

Šťastné a spokojené dítě spíše umí říci, co mu chybí, co ho trápí, lépe řeší konflikty a snáze navazuje a udržuje vztahy. To je komunikace, kterou chceme děti naučit a podporovat její rozvoj. Schopnost komunikace provází člověka celý život, mnoho o něm vypovídá a v mnohém mu život usnadňuje. S uměním komunikace se bohužel nerodíme a tak od malička zkusíme komunikovat různými způsoby, s různými lidmi, v různých situacích. Umění komunikace je učení probíhající celý život.

1.7 Proč si udělat čas na komunikaci?

Ve chvatu dnešního světa na sebe lidi nemají čas. Doba je uspěchaná, rodiče nemohou dětem věnovat tolik času a pro mnoho starostí zapomínají na komunikaci. Často se komunikuje přes telefon, e-mail, což prý šetří čas, který je v dnešní době tak cenný.

Tím se však zapomíná na komunikaci osobní - přirozenou, spojenou s nonverbální komunikací (gesty, mimikou, postoji, pohyby a pohledy) a dochází k vzájemnému odcizení. Pro nedostatek času si často lidé nestíhají sdělovat opravdu důležité věci. Často si zapomínáme říct, že se máme rádi, že jsme na sebe pyšní, že se nám líbí to či ono.

Pro nedostatek času často odbudeme dítě větou: „To je hezký, jdi se umýt“ a na výkres, který nám dítě předkládá, se ani nepodíváme. To netušíme, že jsme se původně měli dozvědět, proč na obrázku byla nakreslená zrovna rukavice, která se naší drahé ratolesti ve školce ztratila a právě pro strach z reakce maminky nám ji přineslo nakreslenou. Jak pak může taková ztracená možnost konverzace s naším dítětem pokračovat další den? Zjistíme, že nastávající ráno rukavička chybí, hledáme a nenalzáme, dítě se přizná, že rukavičku už ztratilo včera a nás, aniž by napadlo, jaké starosti si dělalo s jejím ztracením, mu v raním chvatu nastolíme pár pěkných výčitek (vždyť byly nové, ty si toho vůbec nevážíš, nedáváš si na nic pozor, teď budu muset do obchodu letět koupit nové, víš kolik stojí?.....) A kde je onen ušetřený čas na konverzaci? Při tom všem by nám ještě měla projít hlavou i myšlenka, že děti se učí nápodobou. Pokud dítě nemá prostor a podněty pro komunikaci, nemá ani možnost se komunikačním schopnostem učit a osvojit si je. Jeho potřeba komunikace je snížena a tím ohrožena i jeho socializace. Měli bychom se tedy zamyslet, jestli se nám vyplatí šetřit čas právě na komunikaci.

1.8 Média a komunikace

Média, od televize až po počítač, sice slouží k přenosu informací, ale jsou pro komunikaci pozitivem či negativem? Média umožňují komunikaci bez ohledu na vzdálenost, usnadňují život lidem se speciálními potřebami a poskytují nám nepřeborné množství informací. Pokud se ovšem zamyslíme nad jejich vlivem na rozvoj komunikativních kompetencí, musíme zvážit i všechny negativní vlivy.

Média u dětí oslabují vnímání světa reálného, toho, který prožívají na vlastní kůži. Ovlivňují morální hodnocení u dětí a působí na jejich názory, postoje, zájmy a chování, které nemusí být vždy v souladu s morálními hodnotami skutečného světa. Děti přejímají vzory, jsou médiu snadno zcela pohlceny a stávají se tak pasivními konzumenty. Z čehož nám vychází, že pasivní je i vývoj komunikace. Je prokázáno zhoršení výslovnosti v důsledku malého množství mluvení, je podporována neosobní komunikace. Často chybí soucit a je podporováno násilí, které se objevuje stále častěji i v dětských pořadech v důsledku snahy udržení pozornosti. Takto jsou ohroženy osobní vztahy a tím i rozvoj komunikativních kompetencí, které jsou pro další život velmi důležité.

Děti jsou médiu často fascinovány. I toho je možno využít, třeba jako námětu pro divadlo. Z tvrdého kartonu si vytvoříme obrazovku, ve které se budou odehrávat např. pohádky či předpověď počasí. Loutka v televizi může říci: „Vážení diváci, vítám Vás při sledování počasí. Zítra bude foukat vítr...“. Děti mohou samy do obrazovky foukat a loutka bude předvádět, že jí vítr málem odnesl. Nebo začneme větou: „Zítra bude velmi horko...“. A loutka si nasadí sluneční brýle. Pro děti to bude velká legrace, do které se mohou zapojit.

1.9 Poruchy v komunikaci

- Poruchy v interpersonální komunikaci
  - „Rogers tvrdí, že neurotik má úzkosti především proto, že komunikace selhala v něm samém a následně došlo k poškození komunikace s druhými.“(18:224) Mnoho autorů spojuje narušenou komunikaci se současným způsobem života (stres, přehlcení informacemi, tlak na výkon, ...)
- Poruchy komunikace související s duševní poruchou osobnosti
  - Jde o patologickou komunikaci s jedincem, který je vážně duševně nemocen. Patologická komunikace může být neurotická, narcistní, autistická, ...
- Poruchy komunikace související s poruchami myšlení
  - Zpomalená komunikace - nepružná, nudná, v útlumu
  - Překotná - řeč je zrychlená, špatně srozumitelná
  - Sbíhavá komunikace - neudrží jeden směr, stále odbíhá k jiným myšlenkám
  - Ulpívavá komunikace - stereotypní opakování slov, frází, myšlenek, vět

2. Řeč

Charakteristickým lidským projevem je právě řeč. J. Brierley uvádí, že: „Pokud k dítěti nikdo nepromlouval do zhruba deseti let, může zůstat celý život němý, nebo při nejmenším řečově zaostalý. Zdá se, že pro mozek existuje optimální doba v prvních letech života, aby zvládl dovednost mluvení.“ (2:48) To dokazují příklady „vlčích dětí“. Řeč je velmi důležitou součástí vývoje, prostředkem ve všech oblastech rozvoje, bez ní dítě strádá.

2.1 Smysly související s rozvojem řeči

2.1.1 Řeč a sluch

Nejdůležitějším smyslem, který umožňuje rozvoj řeči, je sluch. Právě porucha sluchu může být příčinou problémů v rozvoji řeči nebo i v projevech chování. Jakmile máme jakékoli podezření na vadu sluchu, které se může projevat neustálým vyptáváním, nereagováním na zvuk, nastavováním ucha, ihned se obracíme na odbornou lékařskou pomoc. Důležitá je též sluchová paměť, která slouží k uložení a opětovnému vybavení různých informací. Cvičíme paměť dlouhodobou (ptáme se na obsah např. příběhu) i krátkodobou (dítě hned opakuje slyšené). Schopnost sluchového vnímání neboli fonemický sluch je důležitým předpokladem pro správný rozvoj řeči a schopnosti čtení a psaní. Pomocí správného vnímání se učíme správně vyslovovat. U dětí s opožděným řečovým vývojem nebo u dětí se specifickými vývojovými poruchami učení je právě schopnost sluchového vnímání velmi důležitá. Zjistíme, zda dítě reaguje na zvuk, jestli umí určit směr přicházejícího zvuku, je schopno rozpoznat, zda jsou slova stejná či odlišná (mohou se lišit tvrdostí, délkou hlásky, hlásky podobně znějící).

Zde můžeme využít mnoha her pro zjištění kvality funkce sluchového orgánu a to s loutkou nebo i bez pomoci loutky. Děti mají zavřené oči. Ptáme se: „Na co zařukal medvídek? Odkud na vás volal? Co šeptal? Na co hrál (zvoneček, rolnička, triangl , ...)?“

2.1.2 Řeč a zrak

Zrakové vnímání upevňuje sluchové vjemy, vnímáme pohyby rtů mluvícího a tak lépe rozumíme mluvenému. Vnímáme mimiku i gesta, která dotváří celé sdělení. Zraková diferenciacce je důležitá též pro čtení a psaní. Zraková paměť pomáhá v procesu učení, v zapamatování si a zjednodušuje zpracování informací, které přišly zrakovou cestou.

Maňásek může hrát s dětmi na schovávanou. Děti zavřou oči a my loutku někam schováme tak, aby byla jen trochu vidět. Pak ji hledají. Maňásek také může dětem dávat úkoly: „Najdi ve třídě něco modrého, copak je ve třídě kulaté atd.“

2.2 Vývoj řeči

Pod názvem rozvoj řeči si někdo představí osvojování si schopnosti mluvení u malého dítěte, jiný to může chápat jako schopnost, která se vyvíjela v rámci našeho živočišného druhu. Těžko můžeme určit, po kolik tisíciletí se tato schopnost u nás lidí vyvíjí. Nelze však popřít, že schopnost řeči, jinak komunikace, měla v našem vývoji, jak už jedince, tak druhu, velmi důležitou roli.

2.2.1 Fylogenetický vývoj řeči

Vývoj komunikace lidí se podle některých teorií rozvíjel v několika fázích. Od prvních zvuků, které vyjadřovaly základní pocity a potřeby jedince, jako je hlad, žízeň, zima, bolest, aj, až po rozvoj dorozumívání - lidé se, stejně jako dnes, snažili sdělit myšlenky. Začala se rozvíjet schopnost vnímat, zpracovávat a porozumět sdělení druhých lidí. To byla nejvyšší a poslední etapa fylogenetického vývoje řeči u našeho druhu.

2.2.2 Ontogenetický vývoj řeči

Období osvojování mateřského jazyka spadá již do doby prenatálního vývoje, tj. před narozením. Nemůžeme přesně říci, kdy jaké období nastoupí. Je ale jisté, že dítě musí projít všemi stádii ve vývoji řeči. Může dojít ke zrychlení či zpomalení vývoje. Ve vývoji hrají velkou roli různé faktory, jako vrozené dispozice, zdravotní stav i sociokulturní podmínky, ve kterých dítě žije. To vše má vliv na vývoj řeči dítěte.

„Kvalita mateřské péče, zvláště v počátku, je pro rozvoj mozku a řeči důležitá jako čerstvý vzduch a zdravá strava pro celkové zdraví, neboť mozek je při narození připraven učit se řeči.“ (2:57) Pro rozvoj předpokladů, které mají děti pro řeč, využíváme her, básniček, říkanek, písniček, pohádek a pod. Přímý kontakt s lidmi pomáhá dítěti v orientaci v sociálních interakcích a v rozvoji vedoucímu ke zdravé komunikaci.

a) Období křiku

Jako první, co od dítěte slyšíme, je pláč až křik. Ten je prvním zvukovým projevem, který provází dítě nejvíce v prvních týdnech života. Mnozí se domnívají, že dítěti, které pláče, něco chybí. Nemusí to být pravidlem. Jedná se totiž o činnost reflexní. Křik je položen kolem komorního á. Jako ve všech obdobích života, jsou i v tomto mezi dětmi velké rozdíly, co se týče četnosti pláče. Některé děti probrečí dny i noci, jiné většinu času klidně prospí. Všechny děti se brzy naučí rozlišit lidskou řeč od ostatních zvuků. Nejdříve samozřejmě reagují na hlas matky, který znají již z dob prenatálního vývoje. Brzy si dítě uvědomí, že jakmile začne plakat, začne mu být věnována péče a tak se původně reflexní děj začne stávat účelem, který volá po chování, houpání, jídle. Tělesný kontakt dítěte s rodičem v dítěti navodí pocit bezpečí a jistoty.

Kolem šestého týdne se začíná hlas dítěte měnit, zvyšuje se intenzita a škála zvuků. Hlasový začátek může být tvrdý nebo měkký. Tvrdý vyjadřuje nespokojenost, bolest, měkký naopak je signálem spokojenosti. Zvyšuje se schopnost jasně vyjádřit své pocity. Dítě začíná postupně nalézat různé možnosti pohybů artikulačních orgánů a zvuky, které vytváří, nazýváme broukáním.

b) Období žvatlání

Dítě stále dokonaleji začíná pohybovat mluvidly a tak se zvyšuje repertoár zvuků. Zvuky se zdokonalují, zejména co se týče melodie, síly a výšky hlasu. Zvuky, které se podaří dítěti vyloudit, se někdy velmi podobají hláskám nebo slovům. Jde zatím pouze o náhodné zvuky, které netrávají dlouho. Dítě nevytváří zvuky vědomě, ale jde o žvatlání pudové, které v dětech vzbuzuje pocity libosti a trvá přibližně do půl roku života dítěte. Dost často se setkáváme s tím, že děti vytvářejí svá vlastní slova, tzv. neologismy (např. duk - pít). Dítě se snaží napodobit zvuky, mimiku, pohyby. První hlásky, které začíná zvládat, jsou ty nejsnadnější (P,B,M,T). Často se objevují dvě stejné slabiky za sebou - tata, mama, ...

Dítě napodobuje své okolí a vše, co slyší. Jde o tzv. žvatlání napodobivé. V napodobování se velmi zlepšuje. Napodobuje tempo i melodii, kterou časem dokáže vyjádřit své pocity a přání. Důležitý je rytmus, ten je dětmi oblíbený a tak je zahrnujeme říkadly, jako jsou např. paci, paci, ...

V období porozumění řeči, tedy před nástupem řeči vlastní, dítě spojuje předměty a situace se slovy. Začíná již reagovat na zvuk slova, ne jen na realitu, jak tomu bylo dřív. Stále ještě potřebuje výraznou mimiku, porozumění smyslu slova sice ještě není dokonalé, ale postupně nabývá na významu. Dítě začíná rozumět prvním pokynům. Reaguje gesty, pohyby. Již v jednom roce života dokáže cíleně pomocí pohybu navázat kontakt. Velmi brzy se začíná začleňovat do společenského prostředí, takže je rozvoj porozumění řeči důležitou součástí socializace. Začíná si osvojovat zvyky a chování ve společnosti, napodobuje vzory a tak se přizpůsobuje. Ve vývoji řeči, stejně jako ve všech oblastech vývoje, je velmi důležité podnětné prostředí. Dítě musí mít příklad, motivaci a možnost získávání nových zkušeností, aby mohl jeho vývoj probíhat zdařile. Nepodnětné prostředí omezuje a brzdí další vývoj.

Časem se zvyšuje slovní zásoba zejména pasivní, dítě rozumí, ale zatím slova nepoužívá. Děti se snaží slova opakovat a často se podaří jejich vyslovení, ovšem bez chápání jeho obsahu, jedná se o tzv. echolálii. Za první slovo považujeme až slovo řečené s vědomím jeho významu, tedy slovo, které prošlo prahem pochopení.

c) První slovo

1-1,5 roku - „První slovo, vědomě vyslovené se znalostí jeho významu, je obvykle krátké, nejčastěji jednoslabičné nebo dvouslabičné. Nejčastěji jde o slovo, provázející něco, co dítě mimořádně zaujalo- ham, auto, bota, pápá, apod.“ (5:40) Pak už začíná poměrně velký růst slovní zásoby, dítě zná až 80 slov. Slova však ještě neumí skloňovat ani časovat.

„Nejranější fázi vývoje jazyka u dítěte (povětšinou do 10. měsíce: „prvního oslovení/označení“) se dále pokusil rozčlenit Russell (1975, s. 90). Uvádí, že dítě si musí osvojit čtyři základní schopnosti v tomto pořadí:

- b) porozumět slyšenému slovu za přítomnosti objektu
- c) porozumět slovu za nepřítomnosti objektu
- d) promluvit slovo za přítomnosti objektu
- e) promluvit slovo za nepřítomnosti objektu“ (18:94)

1,5-2 roky - dítě se snaží tvořit jednoduché věty, zatím bez gramatických struktur. Okolo 2. roku počínají první náznaky skloňování a časování, slovní zásoba začíná dosahovat 200-400 slov. Rozdíly v řeči mezi dětmi jsou už teď velké. Holčičky jsou v mluvení převážně na vyšší úrovni než chlapci.

2,5-3 roky - dítě se snaží komunikovat s okolím, snaží se, aby mu okolí porozumělo, což občas bývá obtížné vzhledem k nepřesně vysloveným hláskám. Začíná chápat řeč jako komunikativní prostředek. Věty skládá ze stále více slov. Často o sobě mluví ve třetí osobě.

3-3,5 roku - slovní zásoba se pohybuje kolem tisíce slov. Správně tvoří slovosled věty a umí vytvořit souvětí. „Věk kolem tří let se považuje za hranici tzv. období fyziologické nemluvnosti“ (5:41) . Pokud nemluvnost ale trvá i nad tři roky věku dítěte, pak musíme mluvit o známkách stagnace vývoje či výrazném opoždění a vyhledat odborného lékaře. A pátráme po příčině.

d) Období otázek

Toto období je náročné pro rodiče. Ti se musí obrnit trpělivostí, aby mohli vyhovět svým dětem a zodpovědět všechny otázky, které jim děti položí. To má u dítěte velký vliv na rozvoj komunikačních dovedností. Když se učí nové slovo, můžeme říci, že prochází třemi etapami. Věc dítěti nejdříve ukážeme a pojmenujeme ji: To je... Dítě si to uvědomí. Pak můžeme zkontrolovat, zda si slovo zapamatovalo: Ukaž mi... Po čase, kdy si názvy nadále upevňuje, můžeme opět prověřit zapamatování slova: Co je to?

Poté dojde k výměně rolí a začne se dítě vyptávat rodičů: Co je to? A tak nám zbývá jen odpovídat a trpělivě vysvětlovat.

4 roky - slovní zásoba neustále roste, je schopno naučit se krátký text nazpaměť (básničky).

4-5 let - v této době už by měl být projev gramaticky správný. Slovní zásoba se pohybuje od 1500 do 2000 slov. Výslovnost ještě může být nepřesná.

5-6 rok - jsou položeny základy slovní zásoby, správné artikulace a umění komunikovat se zdokonaluje. Dítě v tomto věku už je schopné zopakovat poměrně dlouhou větu, dokáže vyprávět kratší příběh. Výslovnost hlásek už by měla být převážně správná, problémy ještě mohou dělat sykavky, R a Ř.

Dítě si procvičuje komunikační schopnosti - navazovat kontakty, vést rozhovor, aj. Je ale v tomto období ještě poměrně nejisté, ostýchavé, těžko obhájí svoje názory a požadavky. Toto období je přirozená součást vývoje komunikačních dovedností, jejíž součástí je další období otázek. Takže pokud dítě otázky nepokládá, hledáme příčinu. Dětem s opožděným vývojem řeči je třeba věnovat včasnou pozornost. Nedostane-li se mu pomoci, je pravděpodobné, že se ve škole přidruží potíže se čtením, psaním a pravopisem. Příčiny zaostávání ve vývoji řeči mohou být způsobeny jedním faktorem nebo kombinací více faktorů. Například nedostatek vhodné stimulace, rozumovým zaostáváním, poruchou sluchu nebo vrozenou neschopností osvojit si řeč. Velmi důležité je včasné rozpoznání poruchy a poskytnutí péče. Pro děti s mimořádně vážným řečovým nedostatkem existují zvláštní třídy nebo střediska s odbornou pomocí. Dobré řečové prostředí rozvíjí predispozice k osvojení řeči.

2.2.3 Výchova a optimální podmínky pro správný vývoj řeči

Řeč je dovednost, která nás provází celý život a pomáhá nám v orientaci ve světě. Výchova řeči má probíhat v plném rozsahu, od správného mluvního vzoru po odstranění možných ohrožení řečového vývoje. Povaha řečového prostředí je důležitá pro správný vývoj řeči. Dítě by od prvních dnů svého života mělo mít dostatek stimulačních podnětů. Mezi nejdůležitější patří interakce mezi matkou a dítětem. Vztah a komunikace mezi nimi podporuje zdravý duševní vývoj, což má vliv na to, aby dítě chtělo komunikovat. K řeči vychováváme už v době předřečové, kdy se dítě zatím učí komunikovat pouze zvukově, slova zatím neovládá. Proto je důležité, aby matka na dítě mluvila již v době, kdy ještě mluvenému nerozumí. Dítě reaguje určitými pohyby, což už začíná být základem komunikace, prozatím mimoslovní. Od osmého měsíce začíná rozumět základním povelům, např. ukaž jak jsi velký,...

Pojmenováváme předměty, které se vyskytují v okolí dítěte, aby se s nimi seznámilo a naučilo se je pojmenovat. Dítě začíná, zatím neuvědoměle, napodobovat dospělého a proto by mělo mít správný mluvní vzor.

Děti milují slova zvukomalebná a rytmická, rýmující se říkanky. Tím se v rozvoji řeči slova upevňují a tak jim poskytujeme dost těchto podnětů. Matka vypráví pohádky, vysvětluje, odpovídá na otázky a tak umožňuje dítěti získávat znalosti v myšlení i v řeči. „Děti předškolního věku nesmírně rády poznávají jména (např. při vyprávění), protože to, co je jmenováno, je zasazeno na své patřičné místo neboli do svého příslušného „vzorce“. (2:57) Na dítě nešíšláme, protože i taková slova dítě přebírá jako mluvní vzor a rozhodně nelze říci, že zkomoleným slovům by se naučilo rozumět lépe nebo dříve. Od tří let se dítě začíná ptát na vše, co ho zajímá. My proto musíme mít velkou trpělivost a poskytovat odpovědi. Povídáme si s dítětem, vyprávíme mu, dítě zas vypráví nám. To vše je důležité pro správný řečový vývoj. Dítě do mluvení za žádnou cenu nenutíme, ani jeho slovní projev neopravujeme, mohlo by to mít opačný výsledek ve vývoji. „Pokud je člověk nepřetržitě vystaven nezdravé komunikaci po dlouhou dobu, zanechává to stopy v jeho mysli, komunikace ovlivňuje poznávání, posuzovací procesy, preference, může narušit charakter...“ (18:213)

Proto, aby se řeč dítěte vyvíjela co nejpřirozeněji a dosáhla co nejlepší úrovně, poskytujeme dostatek přiměřených podnětů. Respektujeme věk dítěte - pokud dítěti něco nejde, snažíme se to pomalu a nenásilně cvičit. Respektujeme dosažený stupeň vývoje a snažíme se, aby dítě činnost bavila, nezapomínáme na pochvaly, myslíme na to, že co zdůrazňujeme, to je upevňováno. Jsme trpěliví, respektujeme chyby, s rozvahou volíme podněty - u dítěte vše velmi ovlivňuje další vývoj, jak pozitivně tak i negativně. Dbáme na rozvoj smyslového vnímání a tělesné obratnosti, dbáme na shodnost verbálního i neverbálního projevu - dítě nechápe ironii. Zlost, radost, smutek, vše má být rozpoznatelné nejen ze slov, ale i z výrazu tváře. Dítě si tak lépe může osvojit způsoby mimoslovní komunikace.

Vyprávění a čtení pro rozvoj řeči

Dávnou tradici má vyprávění pohádek. Zvyk, kdy se všichni sešli a jeden vyprávěl příběhy, pohádky, pověsti, aj. se postupně vytrácí. A tak je na učitelkách mateřských a možná i základních škol, aby alespoň z části tuto metodu rozvoje v oblasti komunikace využily. Je-li dítěti předčítáno či vyprávěno, vnímá tempo, barvu, intonaci hlasu, rozvíjí si slovní zásobu.

V dětech je tak podporována představivost a fantazie. Děti se mohou do vyprávění vložit nebo samy vyprávět příběh. Velká výhoda je, že učitelka se dětem může snadno přizpůsobit, přičemž je možné využít mnoha pomůcek (obrázků, loutky nebo kostýmu). Poté si mohou pohádku zdramatizovat nebo nakreslit. Např. jak si představovali hrozného draka, či hloupého Honzu. Vyprávění, převyprávování, předcítání, dramatizace, ať učitelky nebo přímo děti, má nezastupitelnou hodnotu především v přímém kontaktu s dítětem a možnosti okamžité reakce na jeho zájem.

O možnostech využití loutky zde není pochyb. Loutka (např. holčičky nebo chlapečka), přijde mezi děti a bude jim celá smutná vyprávět, jak se ztratila ze své pohádky a teď neví, jak se tam vrátit, protože zapomněla, jak se ta pohádka jmenuje. Může pohádku popisovat a děti jí mohou s hledáním pomoci. Může třeba říci: „Vím, že jsem byl v pohádce neposlušný a otevřel jsem komu jsem neměl“ nebo „bydlel jsem s jelenem...“. Děti loutce určitě rády poradí, najdou ztracenou pohádku a pak si ji mohou celou převyprávět.

2.3 Vývoj složek řeči u dítěte důležitých pro slovní komunikaci

2.3.1 Výslovnost

Nejjednodušší je výslovnost samohlásek, děti je umí vyslovovat velmi brzy a správně. Málokdy se vyskytují problémy s jejich výslovností. Pokud ovšem má dítě problémy s výslovností A nebo E, které zůstávají i po pátém roce, může se jednat o poruchu tzv. dysfázii. Vývoj výslovnosti souhlásek probíhá postupně a má na něj vliv mnoho faktorů. Retné hlásky jako je P, B, M, F, V a hlásky D, T, N bývají zpravidla prvními správně vyslovovanými. Zato často nepřesné bývají sykavky C, S, Z. Někdy mají děti problémy s měkkými hláskami jako jsou Č, Š, Ž a nahrazují je podobnými (kosík - místo košík). Problémy mohou být i opačné (kost - košť). Sykavky, které dělají dětem problémy, zaměňují za hlásku jinou, většinou za hlásku T. Rozvoj sykavek je u každého dítěte individuální, nutná je obzvláště správná sluchová diferenciací a fonemický sluch. Pořadí, v jakém se sykavky objevují správně řečené, je individuální, bývá většinou až po pátém roce. Děti často zpočátku mají problém diferencovat změkčené hlásky T - Ť. Jako poslední hlásky, které se děti naučí správně vyslovovat je L, R, Ř, které obvykle vyslovují až po pátém roce. Některé děti se je naučí říkat až před sedmým rokem, což je fyziologická hranice pro osvojování výslovnosti.

2.3.2 Diferenciace hlásek

Někdy se stává, že ačkoli umí dítě hlásku samostatně vyslovit, ve slově ji stále nahrazuje hláskou jinou (čáp- páp). Slovo se sykavkou je těžší než vyslovit hlásku samotnou. Kolem šesti let má být schopné dítě diferencovat hlásky ve slovech.

2.3.3 Motorický rozvoj

Motorické schopnosti a řeč se navzájem ovlivňují a úzce spolu souvisí. Dítě musí dosáhnout určitého stupně v rozvoji motoriky mluvidel, jinak by nebylo schopné přesné artikulace a tím srozumitelné řeči. Postižení motorického vývoje způsobuje nedostatky ve vývoji řeči. Nepřesná motorika mluvidel způsobuje vady ve výslovnosti. Proto je velmi důležité rozvíjet hrubou, jemnou motoriku i motoriku mluvidel. Důležité je i správné dýchání.

Je jistě důležité zmínit, že i při procvičování motoriky mluvidel můžeme využít loutky. Loutka může být vhodnou motivací, která je nejen účelná z hlediska procvičení artikulačních orgánů, ale též k pobavení. Lze použít například loutka čerta, která dětem vypravuje o škole pro čerty, kde se musí čerti naučit správně strašit a hudoval. Více manuál. Loutky můžeme využít i k procvičení různých hlásek, což je důležité pro správnou výslovnost a tím i pro správný rozvoj řeči a kvalitní komunikace. Každý si jistě dokáže představit, jak musí být těžké mluvit na veřejnost s problémy, jako jsou například šlapání na jazyk, koktání či ráčkování. Nelze se divit, že chuť komunikovat s takovýmto problémem je mnohdy značně snížena. A tak přichází na řadu logopedická péče, která může být daleko zábavnější s loutkou.

2.3.4 Gramatika

Gramatická struktura jazyka se vytváří s používáním prvních vět. Nejdřív se objevuje skloňování, pak časování. K osvojování gramatiky dochází podle slov podobných, čili analogicky. Z počátku dítě skloňuje vše pravidelně a tak dochází k výrazům jako - lev - leva. Postupně si osvojuje správné užívání pádu, čísla, stavby věty. Gramatice se dítě učí zapamatováním slyšené mluvy a napodobováním. Vzory, které dítě přejímá, se odrážejí v jeho řečovém projevu. U dětí rozvíjíme jazykový cit, neboli gramaticky správnou řeč, k čemuž přispívají zejména rýmovačky a říkadla. Gramatika se vyvíjí přibližně do pěti let, pokud přetrvávají nadále chyby v gramatice, může jít o poruchu.

2.3.5 Slovní zásoba

Slovní zásoba je aktivní nebo pasivní. Do aktivní slovní zásoby patří slova, která dítě v řeči užívá. Do pasivní slovní zásoby patří ta slova, která dítě nepoužívá, ale rozumí jejich obsahu. Slovní zásoba je velmi důležitá pro rozvíjení schopností komunikace. Nejdříve musí dojít k pochopení, co nové slovo znamená, teprve pak se stane součástí slovní zásoby.

Děti se učí nová slova velmi rychle. Stačí, aby dítě slovo slyšelo pouze jednou a to i v nesrozumitelném kontextu, aby bylo schopné si ho zapamatovat. Je logické, že: „...dítě si dobře pamatuje slova, provázená zajímavou situací a vyřčená těmi, které má rádo...“ (5:42)

Mnozí autoři považují jazykovou schopnost za vrozenou dispozici. Odhaduje se, že dospělý člověk užívá kolem 3000 - 10 000 slov, přičemž pasivní slovní zásoba je podstatně větší než aktivní. Slova chybějící ve slovní zásobě dítě nahrazuje analogií z výrazů, které už jsou ve slovní zásobě obsažena (např. ještěrka - had s nohama). Při zapamatování nových slov má svou roli nejen množství opakování, ale hlavně situace a citový doprovod slova a jeho zvuková nápadnost. Zvukomalebná slova se pamatují snáze a děti je mají rády.

V. Příhoda (1963) charakterizoval rozvoj slovní zásoby následovně:

VĚK -	1	1,5	2	2,5	3	4	5	6
POČET SLOV -	3	22	272	446	896	1540	2072	2562

Nynější autoři se domnívají, že slovní zásoba je ještě o něco vyšší.

2.3.6 Porozumění řeči

Je důležité, aby dítě rozumělo tomu, co říkáme. Jestli rozumí, zjišťujeme různými pokyny - ukaž na obrázku..., udělej...atd. Porozumění mluvenému je důležitá součást komunikace. Zjistíme-li, že nám dítě nerozumí, pátráme po příčinách. Neporozumění řeči brání dítěti odpovídajícím způsobem se rozvíjet.

2.3.7 Vyjadřování dítěte

Dítě v předškolním věku by mělo být schopné souvislého mluvního projevu. Mělo by být schopné vytvářet rozvinuté věty, vyprávět příběh nebo pohádku. Vyjádřit své pocity, potřeby a přání. U některých dětí bývají vyjadřovací schopnosti sniženy. Poskytovat podněty a prostor pro vyjádření je důležité pro rozvíjení schopnosti vyjadřování. Podporujeme fantazii.

Může se taky stát, že loutka, která navštíví naši třídu, může být z úplně cizí země a tudíž umí mluvit pouze cizí řečí, které nikdo nerozumí. Pani učitelka ji může uvést mezi děti, představit ji a vysvětlit jim, odkud je a jakým jazykem mluví a říci jim, že jejich řeči nerozumí. Děti mohou loutce vysvětlit, jak se jaká věc jmenuje, ukázat jí, kde se co nachází a představit se jí. Naučit se tak můžeme slušnému chování - podání ruky a představení se, mluvení pomalu a zřetelné výslovnosti.

2.4 Problémy v komunikaci

2.4.1 Když dítě nemluví

Příčiny, proč dítě nemluví nebo mluví málo, mohou být různé. Od snadno odstranitelných po ty neodstranitelné. Příčinou může být sluchová vada, opožděný vývoj, mutismus, vady CNS, LMD, atd.

U některých poruch může pomoci k nápravě pouze vhodný přístup. Snažíme se zájem komunikaci u dítěte nenásilným způsobem probudit, např. vytvořit situaci, která dítě přiměje mluvit. Nemluvnost může být zaměřena pouze vůči některým osobám, jako je např. učitelka při nástupu do MŠ, tedy začátek školní docházky. Děti tak reagují na změnu situace. Jde o poruchu neurotického podkladu, která je označována jako mluvní negativismus neboli mutismus.

Mutismus

Je to dosti častá porucha v sociální interakci, kdy se dítě bojí mluvit. Vyskytuje se u dětí stydlivých, bojácných, nejistých v interakci s cizími osobami. Dítě s některými lidmi není schopné komunikovat, přestože umí normálně mluvit.

Mutismus se dělí na dva typy:

a) Mutismus selektivní - dítě je schopné komunikovat přirozeně, avšak s osobami, které například vzbuzují strach nebo respekt, jako je lékař nebo učitel, či v některých stresujících situacích, není schopné mluvit. Je třeba pozvolná a nenásilná adaptace - zapojování do různých činností - nejlépe ve skupinách.

b) Mutismus totální - dítě, které dřív přirozeně komunikovalo, najednou mluvit zcela přestalo. Příčinou bývají psychická traumata, úrazy nebo šoky, vedoucí k celkové ztrátě řeči. Nedaří-li se po dlouhodobé snaze, aby začalo opět komunikovat, hledáme odbornou pomoc.

Pokud dítě odmítá mluvit s paní učitelkou, objevuje se zde další příležitost pro použití loutky. Nyní už nekomunikuje s paní učitelkou, ale s loutkou, která může být zrovna takový malý kluk či holka jako ono. Pokud mají děti problémy při mluvení před ostatními, může jim být loutka opravdu velkým pomocníkem. Přestávají hrát samy za sebe, ale hrají jejím prostřednictvím. Loutka je např. hrozný medvěd a ten nemůže kuňkat jako žába, ale musí mluvit nahlas a důrazně. Vyzkoušíme hluboký medvědí hlas a loutka už se v rukou dítěte hýbe, což umocňuje opravdovost loutky.

Pokud dítě nemluví nebo mluví málo, nemusíme hned usuzovat, že se jedná o poruchu řeči. Může jít například o dítě uzavřené, může jít o pocity méněcennosti či o absenci sociálních dovedností. Vhodné je respektovat to a brát ho takové, jaké je. Měli bychom posilovat jeho sebehodnocení, sebepojetí, povzbuzovat ho a kladně hodnotit.

Ve třídě mám chlapce předškolního věku. Donedávna byla jeho řeč tichá bez očního kontaktu. V naší mateřské škole jsme vytvořili dramatický kroužek, kde s dětmi hrají jak dramatické hry podle jejich přání, povídání s loutkami, tak i opravdová představení v kostýmech. V případě tohoto chlapce hrál velkou roli stud, což bylo zřejmé již při jeho kontaktu s kamarády nebo naopak při mluvení v komunitním kruhu. Divadlo, ve kterém si zahrál, ho bavilo a zaujaly ho i loutky. Chlapec se v řeči hodně zlepšil, mluví více nahlas a už nechce být v komunitním kruhu vynecháván, jako si dříve přával.

2.4.2 Nejčastější vady řeči

Do sedmi let lze považovat vady ve výslovnosti za fyziologické. Při prevenci dbáme na rozvíjení obratnosti mluvidel a fonemického sluchu, na vhodné výchovné postupy při učení se správné výslovnosti hlásek. Pokud nedochází ke zlepšení vad ve výslovnosti ani při využívání vhodných metod, je nutné obrátit se na logopeda.

Koktavost - Příčinou může být nedostatek, či nadbytek podnětů, traumatizující podněty, citová deprivace, špatný mluvní vzor, přecvičování laterality, ... Příznaky se projevují opakováním hlásek a slabik, oddálením začátku mluvení a doprovodnými tělesnými projevy (souhyby, tiky,...). K léčbě se využívá zpěv, rytmizace.

Breptavost - Je charakteristická zrychlováním mluvy, dochází při ní až k nesrozumitelnosti (polyká slabiky). Mluva je přerušována častými vdechy, výslovnost většinou nesprávná a nepřesná. Dbáme na jasné a zřetelné vyslovování a na správné dýchání. Důležité je trénovat rytmus a tempo. U dítěte se snažíme regulovat rychlost řeči, můžeme upozornit slovně nebo gestem.

Patlavost - Jde o nesprávnou výslovnost. Dítě může vynechávat nebo zaměňovat hlásky nebo redukuje a přesmykuje slabiky. Jde o jev přechodný.

Opožděný vývoj řeči - Vývoj řeči je velmi individuální. Někdo mluví dřív jiný později. Brzký vývoj bývá zpravidla u dívek. Pokud nemluvnost nebo málomluvnost přetrvává ještě po třetím roce, jde o opožděný řečový vývoj. Příčin může být hned několik. Nepodnětné sociální prostředí, dědičnost, citová deprivace, či snížení intelektu, atd. Ve většině případů dítě s opožděným vývojem své vrstevníky zcela dožene.

Dysfázie - Je opoždění řeči způsobené poruchou funkce CNS (nezralost). Projevuje se v řeči malou slovní zásobou, špatnou vyjadřovací schopností, obsahovou chudostí projevu, přeházenými slovy ve větě a chybami ve skloňování. Charakteristické je, že dítě umí hlásky vyslovit (ssss, rrr), ale není schopné složit slovo (les, raketa) nebo rozlišovat tvrdé a měkké slabiky (ty - ti) či dvojici samohlásek (ano, ono).

Sluchové vady - Můžeme rozdělit na vrozené a získané. Čím těžší je ztráta sluchu, tím horší jsou vady řeči. Záleží na období vývoje řeči, ve kterém vada vznikla a rozsahu poškození. Pokud vznikla vada v době před zafixováním řeči (prelingvistické), což je přibližně do sedmi let věku, dítě už není schopné řeč si osvojit. Pokud vznikla v postlingvistickém období, kdy už má dítě řeč osvojenou, je třeba dlouhodobá a systematická reedukace. Využíváme sluchadla.

Pracoviště zabývající se dětmi s vadami řeči - Logopedická péče je v ČR celkem dobře zajištěna. Rodiče s dětmi s vadami řeči mají možnost navštěvovat jakoukoli logopedickou ordinaci. Také ve většině mateřských škol mají možnost chodit pravidelně na logopedické chvílky.

3. Loutky a divadlo v MŠ

3.1 Divadlo v MŠ

3.1.1 Historie loutkového divadla

Maňáskové divadlo má jako výchovný prostředek v mateřské škole dlouholetou tradici. Nelze ovšem hovořit o klasickém divadle v mateřských školách. U tak malých dětí, jaké navštěvují mateřskou školu, je důležité udržet takové časové rozpětí, po které jsou děti schopny se soustředit. Nedá se tedy mluvit o divadle, ale spíše o divadelních hříčkách.

Loutkové divadlo se do mateřských škol dostávalo již v době, kdy bylo spíše živořivým zaměstnáním pouťových loutkářů. Ovšem jeho pojetí, jako vzdělávacího prostředku, bylo průkopnické. Za to, že se tomu tak stalo, vdčíme Ludmile Tesařové, ředitelce 1. Mateřské školy v Praze - Karlíně. Nesmíme ani zapomenout na předchozí ředitelku Boženu Studničkovou, která se také začala zabývat loutkovým divadlem v MŠ. Zpočátku bylo využíváno improvizovaných výstupů, ke kterým Tesařová využívala různé hračky. První loutková scéna se objevila na její škole v roce 1884. Šlo o marienotovou scénu (loutky uchycené na drátech). Využívala také maňásky, ale v menší míře. Tesařová zapříčinila rozvoj loutkářství ve školách. Napsala sbírky se spoustou loutkových scének a současně se začaly vyrábět divadelní rekvizity. Našlo se mnoho dalších nadšených loutkářek, které pokračovaly v zavádění loutkového divadla do mateřských škol, jako Ida Jarníková, Marta Řezníčková, Baruna Brožová atd.

Původně v mateřských školách byly loutky závěsné, ale poslední dobou se využívá spíše loutek spodových - maňásků, protože jsou jednodušší, živější, pohyblivější. Loutkové divadlo prošlo postupně svým vývojem a dnes na něj hledíme jako na prostředek výchovné práce. Tudiž i na pedagogických školách se prací s loutkou více zabývají.

3.1.2 Specifičnost divadla v mateřské škole

Možnosti využití divadla v mateřské škole jsou široké. Příprava představení vyžaduje osvojení řady individuálních, sociálních, tvořivých, uměleckých a dá se říci, že i odborných (podle tématu) dovedností a vědomostí. Samo představení je specifickým zážitkem plným komunikace (verbální i nonverbální) jak na jevišti, tak v komunikaci s divákem. "

„Práce s loutkou v mateřské škole se liší od činnosti loutkových divadel svým konkrétním cílem, který vyplývá z potřeb a prostředí mateřských škol, z charakteru kolektivu diváků i osoby hrající učitelky. Učitelka musí respektovat individuální a věkové zvláštnosti dětí, volit v souladu s výchovně vzdělávací prací školy vhodný obsah i formu předváděného loutkářského útvaru.“ (17:93) Rozdíl mezi učitelkou a hercem je v tom, že učitelka je s dětmi ve styku denně a tak publikum lépe zná a může mu hříčku přizpůsobit.

Návštěvu divadla zažila většina předškolních dětí zejména díky mateřské škole. Děti většinou představení velmi prožívají. Snadno se vžijí do děje. Prožitek vyvolaný divadlem můžeme dále využít ve školce např. jako motivaci pro dramatickou výchovu. Dramatika může být prospěšná zejména u dětí nesmělých, kterým pomáhá vžití do cizí role k uvolnění a osmělení se při komunikaci. Hraní divadla pomáhá i dětem s problémy v mluvě, která je například příliš rychlá až překotná.

Loutky v mateřské škole mají podíl na rozvoji veselé a příjemné atmosféry. Jsou pro děti ukazatelem společenských zásad a hodnot, silně působí na jejich city a poskytují jim prožitek. Dětem pomáhají v rozvoji pozitivního myšlení. Loutka je nenucená, přirozená a působí hravou formou, čímž je dítě vtáhnuto do hry. Mezi loutkou a divákem vzniká úzký kontakt. Loutka je schopná s diváky komunikovat a tím vyvolává aktivitu dětí. Děti rády a nenuceně plní její přání. „Práce s loutkou a loutkovým divadlem v mateřských školách se řadí k metodám a formám komplexního působení na dítě v rámci výchovně vzdělávacího procesu. Oživená loutka upoutává pozornost dětí, přispívá k vytvoření úzkého kontaktu s nimi a vyvolává jejich aktivitu.“ (17:93)

Loutkové divadlo v mateřských školách má specifický obsah a způsob. Hry s loutkami v mateřské škole směřují k naplnění cílů, které si učitelka předem stanoví. Tyto cíle vycházejí z potřeb dětí a jsou určeny pro odpovídající skupinu, kterou učitelka dobře zná. Hru může přizpůsobit dle jejich přání a potřeb. Samozřejmě respektujeme možnosti skupiny, děti nepřetěžujeme. Učitelka vnímá reakce dětí, reaguje na ně a snaží se udržovat jejich pozornost. Pracuje s loutkou jako s prostředkem pro zdůraznění, zaujmutí nebo zvýšení prožitku při výchovně vzdělávacím procesu. „Divadlo zde není samoúčelnou zábavou, ale je součástí promyšleného výchovného plánu.“ (7:9)

Způsoby práce s loutkou by měly vycházet z cílů školního výchovně vzdělávacího programu a měly by být obsahem a formou v souladu s filozofií školy. Řídíme se tématickými bloky tak, aby hry splňovaly propojenost bloku. Učitelka využívá svých znalostí o jednotlivých dětech ve skupině a podle toho směřuje komunikaci k určitým jedincům. Divadlo může pomoci ztvárnit mnohé a to může pomoci k rozvoji nejen jednotlivce, ale celé skupiny jako celku. „Loutkové divadlo je všestrannou výchovnou pomůckou a vytváří citové vztahy ke kolektivu. Výchova loutkovým divadlem a to zejména v oblasti estetické a etické, se děje formou receptivní a aktivní účasti dětí.“ (17:8)

Loutka děti upoutává. To pomáhá zejména při neschopnosti dětí soustředit se na méně zajímavou věc nebo při osvojování některého návyku, který dělá dětem problémy (např. mytí rukou). Pro děti je mnohem zajímavější, když jim o důležitosti udržování hygieny vypráví maňáskový mýval než paní učitelka, která jim to opakuje stále dokola.

3.1.3 Funkce divadla ve výchově a vzdělávání J. Valenta (1996) uvádí:

1. Prostředek motivace učení
2. Prostředek usnadnění učení - můžeme situaci, která je jen jako, sehrát
3. Prostředek tréninku - jako řízený způsob osvojování učení (např. sociálního)
4. Prostředek relaxace - psychické uvolnění, prospívající k pozitivnímu stavu osobnosti
5. Prostředek uměleckého sdělení - estetická stránka

Tyto funkce se mohou projevit všechny současně, takže optimálně může nastat situace, že se dítě něco učí a procvičuje (aniž by o tom vědělo) a současně se baví a prožívá estetický zážitek.

3.2 Výstupy s loutkou

Pani učitelka promlouvá k dětem pomocí loutky, hraje v těsném kontaktu s dětmi. Není nutné využívat divadélek, paravánů ani jiných větších rekvizit. Takováto jednoduchá hříčka s loutkou neobsahuje výrazně dramatickou zápletku. Je to nejjednodušší forma maňáskové hry, provedená bez jeviště přímo s dětmi. Pro nejmenší děti je tento způsob nejvhodnější, protože se nedovedou ještě dlouze a pozorně soustředit. Pani učitelka je touto formou stále mezi dětmi a umožňuje jim být v přímém kontaktu s loutkou. Velkou výhodou je zejména to, že se může dětem přizpůsobit podle jejich potřeb. Proto důležitá a pokaždé nejvíce používaná je improvizace. Hrajeme krátká vystoupení, která jsou výrazná mluvou, postavou i obsahem mluveného. Děti udržujeme v pozornosti dialogem s loutkou. Výstup by měl působit přirozeně. Učitelka musí umět hned zareagovat na danou situaci, měla by být schopna reagovat na určitý momentální námět, realizovat jej, a tak vystoupení obohatit.

„Formu hry volíme jinou na začátku školního roku než na konci. Od drobné přehrávky pomalu přejdeme ke hře náročnější a výpravnější. Tento postup od jednoduchého ke složitému máme na mysli hlavně u tříletých dětí, které začátkem školního roku s loutkou pouze seznamujeme, na sledování loutkové hry je připravujeme,...“ (9:100) K loutkové hříčce volíme náměty dětem blízké. Vezme-li učitelka do ruky loutku, tříleté děti nepátrají po tom, jak se loutka hýbe, jak mluví, ale spontánně se účastní hry a chovají se k loutce jako by byla živá. Můžeme říci, že mezi dětmi oblíbené loutky patří zvířátka. Výstupy s jednou loutkou patří k nejjednodušším, děti se učí soustředit a připravují se tak ke sledování delšího divadelního představení. Aktivně se účastní a mohou ovlivňovat děj hříčky. Jakou formu učitelka použije, závisí na jejím uvážení, protože právě ona může skupinu zhodnotit. Je důležité, aby učitelka ovládala vedení loutky. Pro děti musí být loutka stále v pohybu, může mluvit nebo nemusí, ale měla by být stále jako živá. „Drobnými výstupy však učitelka neprokládá svoji práci příliš často, aby dětem loutka nezevšedněla a nestala se běžnou denní zábavou. Je třeba jí ponechat onu výjimečnost, kterou má a dětem radost z jejího neočekávaného objevení.“ (17:98) Pokud ponecháme loutku jako něco nevšedního, je pro děti fascinující. Rády si s ní povídají, rády jí odpovídají, protože nepředstavuje takovou autoritu jako pani učitelka. V rámci fascinovanosti loutkou jsou ochotnější spolupracovat a snaží se překonat strach.

Když si sami vzpomeneme na naše dětství, na divadlo, různá představení, snad každý z nás míval přání, aby si herec, loutka či kouzelník vybral z publika právě nás. Abychom si na něj mohli sáhnout a my se naopak snažili mu co nejlépe vyhovět. A tak i loutka, která nám ve třídě ožije, splňuje podobnou funkci, protože je nevšední. Nemusíme ji poslouchat, jako pani učitelku nebo maminku, loutka je kamarád, nový a neokoukaný. Můžeme se od ní něco naučit a zároveň i my jí můžeme pomoci a poradit a tak si třeba upevnit vlastní představy o svých schopnostech. Loutka je přirozený vzor i rádce, ale i přinašeč a produkce zábavy a pohody.

Naši školku měl navštívit policista se služebním cvičeným psem. Náš týdenní program byl tedy nazván: „Pejsek kamarád“. Zde se nám naskytla výborná možnost, jak využít našeho maňáskového pejska, který je ve třídě dětem stále k dispozici. Ráno, když ho pani učitelka vzala na ruku, pejsek pozdravil a představil se. Děti samozřejmě pejska zdravily nazpět. Pejsek byl stydlivý, což bylo pro děti zábavné a také napínavé. Potom dětem vyprávěl příběhy, povídal si s nimi a před spaním jim četl pohádku. Byl pro nás všechny důležitý jako motivace, inspirace, zábava, výchovný prostředek a pomocník při získávání nových informací. Byl pro děti kamarádem a zároveň vzorem. A stal se jim nezbytným průvodcem po celý týden. Když ho pani učitelka nepoužívala, vrátil se zpět k ostatním maňáskům, kde byl dětem opět k dispozici. Poté si ho děti začaly více všímat a začaly si sním v našem třídním divadélku samy hrát. Ten, kdo vedl pejska, komunikoval s publikem a publikum zase komunikovalo s ním - stejně tak jak to děti viděly u pani učitelky, když pejska držela.

3.2.1 Hra dvou učitelek

Pokud jsou v jedné třídě dvě učitelky, může každá učitelka použít jednu loutku. Pro děti může být taková hra obou učitelek zas o něco zajímavější. Děti vnímají, jak spolu loutky komunikují a osvojují si komunikativní kompetence. Takováto souhra u učitelek předpokládá dobré improvizční schopnosti. Učitelky mohou zinscenovat cokoliv. Pohádku, smyšlený příběh nebo hrát nějakou z běžných situací, které se často ve školce vyskytují a pro děti jsou obtížně řešitelné. Sehráním takové situace mohou učitelky dětem podat jakýsi návod ke správnému řešení.

3.2.2 Proč a jak loutky působí na děti

Významnou roli v našem působení na děti může zastávat právě loutkové divadlo. Dětská hravost, zvědavost i snaha napodobovat, je prostředkem rozvoje, který je třeba co nejvíce využívat. A právě práce s loutkou je velmi podobná hře samotné. Slouží jako způsob seznamování se se světem. Loutky jsou pro předškolní věk jako stvořené, poskytují dětem prožitky, které mohou prospěšně využít pro další vývoj. Přispívají u dětí nejen k dobré náladě, působí i na vytváření společenských vztahů a plní požadavky dalších výchovných složek.

Pomáhá k získávání informací a zkušeností a tak si dítě vytváří svou vlastní představu o světě. Hra s loutkou je propojena se světem fantazie a magična, což je velmi vhodné pro rozvoj představivosti u dětí. Samy děti mohou vytvářet příběh a tak se obohatit o nové znalosti, které se snáze ustálí v jejich paměti. A tak má hra s loutkou nekonečno možností obměn, ve kterých můžeme vyhovět dětem a přitom dojít k cíli, který jsme si sami stanovili.

Loutka je netradičním, neobyčejným, zajímavým a trochu i tajuplným průvodcem či kamarádem. Děti a jejich zájem a vtažení do děje nám podává zpětnou vazbu a my se pozorováním dětí naučíme, kde přidat a kde naopak ubrat. Zajímáme se, jak děti hru pochopily, jak si zapamatovaly děj, sledujeme odezvu v jejich chování a jednání. Zjišťujeme, co je na hře zaujalo. Divadelní hra děti může natolik zaujmout, že využijí svého prožitku a my tak můžeme při volné hře pozorovat prvky z představení.

3.2.3 Formy her s loutkou

M. Smutná (14:57) dělí hry dle formy na:

A) forma hry - volně dramatinovaná - IMPROVIZOVANÁ

Nejužívanější pro práci v MŠ. Často máme pouze námět a formulace dialogů vzniká až přímo při hře samé. Volná mluva je tím pádem přirozenější, pružnější a umožňuje těsný kontakt s dětmi při hře. Loutka snadno odpoví na zásah dětí.

B) forma přímo čtená - text je dán

Často potřebuje úpravu. Je nutné přizpůsobit hru dětem a je potřeba předběžné zkoušky, jelikož musíme hru číst.

C) střed mezi improvizací a naučeným textem - některé pasáže v doslovném znění.

A) Improvizace

„ Nejjednodušším způsobem hry jsou improvizované výstupy nebo hra s loutkou bez jeviště, bezprostředně mezi dětmi.“ (17:50) Hříčka s loutkou by neměla být omezována textem, který by samozřejmě musela učitelka držet v ruce a tak ochudit diváky o možnost komunikace s loutkou. „Improvizace si žádá představivost, soustředěnost, klid, dobrou znalost situace, zkušenost a bohatou slovní zásobu.“ (9:108) Je sice náročnou, leč, dá se říci nezbytnou metodou, která pomůže mnohé lépe ztvárnit. Prvotní obtížnost této metody se časem promění pro učitelku v běžnou a nepostradatelnou praxi. Improvizace má mnoho výhod. Učitelka se nemusí učit texty nazpaměť, může vložit momentální nápad, reagovat na podněty a nápady dětí a hru upravit k dané skupině diváků. Může pomoci v řešení problému, ukázání vhodného vzoru, vytváření pravidel a návyků v mateřské škole. Loutka je pomocník též při udržování pozornosti, pro vytvoření vhodné motivace nebo při vyprávění příběhů, pohádek nebo může pomoci pohádku zdramatizovat. To vše u dětí podporuje rozvíjení komunikačních kompetencí (rozvoj slovní zásoby, schopnost vyjadřování, seznámení se se způsoby komunikace, atd.).

Umožňuje nám bližší styk mezi hledištěm a jevištěm. Můžeme ihned reagovat na podněty dětí v průběhu hry a do představení vložit cokoli, co potřebujeme řešit nebo s čím chceme děti seznámit. Proto je nejčastěji využívanou formou práce s loutkou v mateřské škole právě improvizace. Jelikož má učitelka na starosti celé vedení hry, což obsahuje mnoho činností najednou, vybíráme pro představení jednoduché náměty. Děti nám obvykle pomohou námět široce rozvinout a obohatit. Často se může stát, že dojde zcela ke změně tématu. To však je možné využít a zabývat se tím, co děti zajímá. Za každých okolností by mělo být představení přiměřené věku dětí a tento požadavek musíme respektovat. Délka hry by neměla být delší než doba, po kterou jsou děti schopné se soustředit. Ne déle než je obvyklá řízená činnost. Musíme mít na mysli, že čím jsou děti menší, tím má být představení jednodušší a kratší.

3.2.4 Řeč učitelky při loutkovém představení

„Značný podíl na dobrém divadelním představení má jevištní mluva. Spolu s ostatními složkami divadelního představení strhuje diváka do proudu děje. Působí sugestivně na city, ...“ (14:74) Proto i při práci s loutkou je důležitý dobrý mluvní projev, přednes zvukově a výrazově kvalitní, který více zaujme a stává se tak prožitkem. Pomáhá upoutávat pozornost, dodává na dramatičnosti. V loutkových hříčkách mohou vystupovat rozmanité typy postav a je velmi vhodné je rozlišit. Pro každou loutku si vyhledáme hlasové vyjádření odpovídající postavě. Děti by ze způsobu mluvy měly rozeznat kladnou postavu od záporné, mužské a ženské pohlaví. Trénujeme tak nejen sluchovou diferenciaci, ale děti tak pochopí i rozdíly mezi postavami. Učitelka se snaží využít svých hlasových možností. Důležité je mluvit srozumitelně a gramaticky správně, protože v tomto věku nemají ještě děti zakotveny všechny gramatické tvary. Provozováním loutkových hříček si tříbí učitelky nejdůležitější nástroj učitelů všech stupňů škol - řeč. (srov. 10)

3.3 Loutky

3.3.1 Kreativní loutky rozvíjí kreativní myšlení

Loutky mohou být různé, mohou být z kapesníků, z čepice nebo ponožky, prostě z čehokoliv. Děti si mohou namáhat hlavičky a vymyslet vlastní originální loutku, což rozvíjí naši fantazii zase o něco dál. Každá vymyšlená loutka může ožít jak na ruce učitelky, tak na ruce dítěte a mít svůj vlastní příběh. To, z čeho je vytvořena, jak je ozdobená, komu patří nebo jakým způsobem je vyrobená, může vést k zamyšlení nad jejím jménem. Můžeme ji pojmenovat společně. Další prostor zde vzniká pro to, o čem může loutka povídat. Jak se cítí jako čepice, jaký je její pániček, jestli ji nenechává někde povalovat, jestli jí neutrhla bambulky, jestli už ji někdy někde nezapomněl – rozvíjí schopnost pojmenovat pocity, učí se hodnotám a empatii. Pokud vede svou loutku dítě a mluví za ni, měli bychom dětem pomoci různými otázkami, které může klást třeba náš maňásek.

Taková loutka z ponožky může mít jméno Zebra, protože je pruhovaná. Další má ráda sluníčko, protože je žlutá. Zelená ponožka zas nemá ráda nové boty, protože ji tlačí a poslední špinavá je nešťastná, že ji dlouho její majitel nevypral. Předškolní děti spíše zaujme vymýšlení jmen, protože ponožky jsou barevné a ony je mohou pojmenovat dle různých podobností.

3.3.2 Loutka kamarád

Loutku můžeme využít k mnoha příležitostem. Děti dokáže rozesmát a pobavit, ale také jim pomoci s jejich těžkostmi, starostmi a smutky. Loutka nebo jen plyšový kamarád může oživnout a stát se přítelem do nepohody. Pani učitelka vezme loutku, která má třeba úplně stejné problémy jako „Pepa“ nebo „Anička“ ze školky (rozvod, ztráta rodiče, smrt zvířátka,...). Dětem vypráví o tom, jak ho to bolí a co mu pomohlo, aby se tolik netrápil. Samy děti, budou-li chtít, se zapojí do rozhovoru. Mohou mluvit o tom, jak ony se s takovou situací vyrovnávaly. To, že o tom budou mluvit, může být dalším prostředkem, který jim pomůže se s nešťastnou situací vyrovnat. Děti se tak naučí popsat své pocity a mluvit o nich.

Loutky též využijeme, pokud má dítě problémy adaptovat se do nového prostředí nebo má ve školce poprvé spát. Toto nejspíše použijeme převážně u mladších dětí. Děti jednoduché hry nejen zaujmou a mohou pomoci zapomenout na chvíli na maminku, ale také jim mohou pomoci v jejich trápení. Loutka může přijít dítě rozveselit, protože už dlouho poslouchá, jak pláče, že je jí z toho taky smutno. Řekne mu, že by se sním chtěla kamarádit a pomoci, aby bylo zase veselé. Dítěti můžeme pak loutku nechat na mazlení nebo na spaní.

Jednoho rána přišel do třídy, kde se teprve scházely děti, tříletý Pavlík. Přišel s pláčem, protože věděl, že dnes bude ve školce podruhé spát. Plakal a nedařilo se mi ho utišit. Simonka, která už chodí do předškolní třídy, přišla za malým Pájou s maňáskem. Pohládila maňáskem Pavlíka po hlavě a řekla mu, ať nebrečí. Pája si všiml loutky jen okrajově, tak jsem Simče navrhla, ať zahraje Pavlíkovi malé divadlo. Ze začátku nevěděla, co má říkat a tak jsem řekla: „Dobrý den“ a maňásek mi odpověděl. Potom už začal maňásek mluvit sám a Pavlík přestal plakat, aby slyšel, co maňásek říká.

3.3.3 Organizace a sdružení pracující s loutkami

Existují organizace a sdružení, která se zabývají činnostmi s loutkami. Na internetu lze najít například sdružení Tineola, o. s. , které vytváří různé projekty za pomoci loutek. Nebo sdružení Loutky v nemocnici, které pomáhá dětem za pomoci loutek zvládnout pobyt v nemocnici. A mnohé další.

Tineola

Na internetu jsem se dověděla následující: „Tineola je sdružení, které podporuje projekty v oblasti umění, kultury, komunikace a vzdělávání. V současné době se zaměřuje na veškeré skupiny dětí a mládeže, včetně tělesně i mentálně postižených a nevidomých. Hodlá je oslovit prostřednictvím loutek, které mohou fungovat jako komunikační prostředky. Tineola hodlá podnítit zájem o loutky a jejich použití také u učitelů, studentů uměleckých škol a rodičů. Komunikace prostřednictvím loutek, spolupracuje s loutkovými divadly v Evropě, aj...“ (20: 12.11.2007)

Občanské sdružení „Loutky v Nemocnici“

Píše o svém sdružení, činnostech a cílech toto: „Náš projekt usiluje o ulehčení pobytu dětí v nemocnicích. Nabízí dětem bezprostřední komunikaci pomocí loutky a odpoutání od prožívané reality nemoci. Metoda, kterou nabízíme, není jen divadelním představením, je to forma hry s dětmi a pro děti. Používáme ke hře loutky, protože loutka se může stát médiem, přes které je možné komunikovat i nonverbálně.

Loutka se podobá hračce a hračka vytváří prostor pro hru. Hra probíhá buď v herně (pro pacienty schopné pohybu) anebo přímo na pokojích na postýlce, která se stává jevištěm. Jednotlivé pohádky a příběhy, stejně jako loutky, vybíráme podle věku a onemocnění dítěte. Máme s sebou i hudební nástroje a často s dětmi zpíváme.

Děti se podle dosavadních zkušeností zapojují do hry, napovídají, pomáhají vymýšlet příběh, někdy hrají i se svými vlastními hračkami. Často si postěžují na to, co je trápí a vzniká tak prostor pro verbalizaci stísnujících pocitů. Tento proces výsledně působí blahodárně na průběh nemoci. Hrajeme pro děti, ale hlavně s dětmi - hrajeme si a loutka je prostředníkem v komunikaci. Snažíme se děti potěšit, vytrhnout z izolovanosti, ve které se momentálně nalézají, ukázat situaci z jiného úhlu.“ (21: 12.11.2007)

4. Výzkum

4.1 Předpoklady:

- 1): Úroveň komunikativních kompetencí před nástupem dítěte do ZŠ je spíše špatná.
- 2): Loutka je účinný, ale málo v mateřské škole používaný prostředek (či prostředník) pro komunikaci s dítětem.

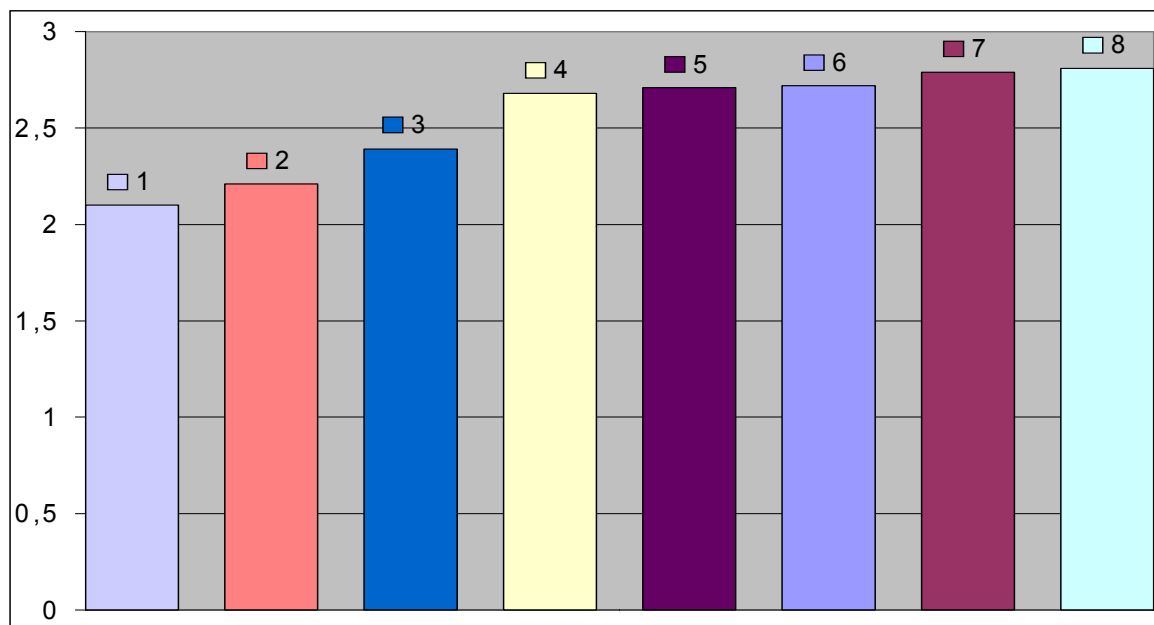
4.2 Seznámení s výzkumem

Vytvořila jsem dotazník, který jsem předložila učitelkám z mateřských škol. Průměrná délka praxe 50-ti dotazovaných učitelek byla 16 let.

4.2.1 První část výzkumu - komunikativní kompetence

Dotazník obsahoval klíčové kompetence stanovené v RVP pro PV, kompetence komunikativní. Učitelky si připomněly, o které kompetence se jedná, což mělo i vzdělávací charakter a současně pomohlo k pochopení následující otázky. Měly, dle svých dosavadních zkušeností (během celé délky své praxe), stanovit na škále jedna až pět (1 - nejméně obtížné, 5 - nejvíce obtížné) míru obtížnosti osvojování jednotlivých komunikativních kompetencí u dětí předškolního věku.

Výsledky u jednotlivých komunikativních kompetencí byly následující:

1 - (2,1) - ví, že lidé se dorozumívají i jinými jazyky, a že je možno se jim učit - má vytvořeny elementární předpoklady k učení se cizímu jazyku

2 - (2,21) - průběžně rozšiřuje svou slovní zásobu a aktivně ji používá k dokonalejší komunikaci s okolím

3 - (2,39) - dovede využít informativní a komunikativní prostředky, se kterými se běžně setkává (knížky, encyklopedie, počítač, audiovizuální technika, telefon, atd.)

4 - (2,68) - domlouvá se gesty i slovy, rozlišuje některé symboly, rozumí jejich významu i funkci

5 - (2,71) - ovládá dovednosti předcházející čtení a psaní

6 - (2,72) - ovládá řeč, hovoří ve vhodně formulovaných větách, samostatně vyjadřuje své myšlenky, sdělení, otázky i odpovědi, rozumí slyšenému, slovně reaguje a vede smysluplný dialog

7 - (2,79) - dokáže se vyjadřovat a sdělovat své prožitky, pocity a nálady různými prostředky (řečovými, výtvarnými, hudebními, dramatickými, apod.)

8 - (2,81) - v běžných situacích komunikuje bez zábran a ostychu s dětmi i dospělými - chápe, že být komunikativní, vstřícné, iniciativní a aktivní je výhodou

Zajímavé je, že mezi hodnocenými kompetencemi nejsou výrazné rozdíly (nejméně a nejvíce hodnocená kompetence mají mezi sebou rozdíl pouze 0,7 bodu z pětistupňové škály), přestože při sledování odpovědí v jednotlivých dotaznících se body výrazně lišily. Velmi často až protikladně. Odpověď by nám nejspíše poskytl hlouběji stavěný dotazník kvalitativní, zaměřený na velikost školky, kraj, ve kterém školka leží, věk učitelek, způsob a metody práce učitelek, rodinné prostředí, dědičné předpoklady dětí, atd.

Ovšem rozvoj řeči a schopnost osvojení si komunikativních kompetencí je velice individuální a velmi snadno ovlivnitelný faktory vnějšími i vnitřními, což nám výzkum velmi znesnadňuje a těžko bychom došli k jednoznačnému uspokojivému výsledku.

Následovala otázka na obecnější úrovni: „**Jak hodnotíte úroveň komunikativních kompetencí u dětí předškolního věku před nástupem do ZŠ?**“

Dotazované učitelky měly odpověď uvést na stupnici 1 až 5 (1 - velmi dobrý, 5 - velmi špatný). Průměrný výsledek vyšel 2,3 což můžeme nazvat - **spíše dobrý**.

4.2.2 Druhá část výzkumu - Využití loutek v MŠ

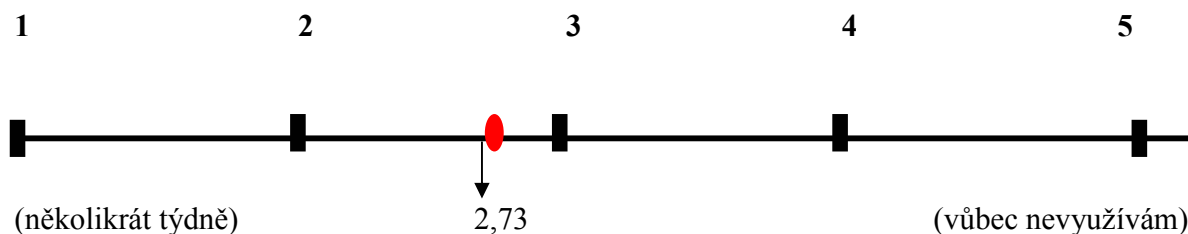
Druhou část dotazníku jsem zaměřila na práci s loutkami. Zajímalo mě, **jak často učitelky loutky využívají** a jak podle jejich názoru působí na děti.

Výsledky z otázky, jak často loutky ve své práci využívají, jsem rozdělila procentuelně:

1 - velmi často (několikrát týdně)	23,6 %
2 - často	7,9 %
3 - občas	42,2 %
4 - velmi málo	23,6 %
5 - vůbec	2,7 %

Přičemž průměrný výsledek jsem zobrazila na stupnici a dokazuje, že loutky jsou v MŠ využívány **spíše výjimečně**.

Odpověď na dotaz, **jak děti reagují na loutky**, vyšla téměř jednoznačná. Na stupnici 1 - 5 vyšla 1,25 což můžeme posoudit jako – **velmi dobře**.

Procentuelně vyhodnoceno vypadá výsledek následovně:

Děti reagují na loutky:

1 - Velmi dobře	76,3 %
2 - Dobře	13,1 %
3 - Ani dobře ani špatně	5,3 %
5 - Neumím posoudit	5,3 %

4.3 Závěrem:

Domnívám se, že učitelky ke komunikativním kompetencím přistupují odpovědně, protože vnímají v jejich naplňování jisté rezervy. Překvapilo mě však, že celkově vnímají komunikativní kompetence dětí odcházejících do ZŠ jako spíše dobré. Očekávala jsem, že vzhledem k současnému životnímu stylu jsou komunikativní kompetence dětí jednou z oblastí, do které by bylo zapotřebí výrazněji zaměřit působení učitelek MŠ.

Téměř podle očekávání se mi potvrdila druhá hypotéza. Loutku alespoň jedenkrát v týdnu vezme do ruky 31% učitelek, což je necelá třetina. Zdá se mi, že to je opravdu málo. Navzdory tomu loutku vnímají učitelky MŠ jako bezvadného pomocníka, ale přesto ji při komunikaci s dítětem málo užívají. Vyplývá z toho další otázka a tou je **PROČ?** Mají málo informací? Nemají zkušenosti? Mají trému? Schází jim inspirace? Důvodů může být více.

Určitě by však stálo za to hledat cesty, jak tento osvědčený prostředek k rozvoji komunikace vrátit zpět do mateřských škol. Možná, že moje práce, jejíž část se chystáme publikovat, by mohla být jedním z impulsů oprášit zapomenuté maňásky. Nebo si sami vyrobit loutku srdci učitelky blízkou, stejně jako jsem to udělala já. Vytvořila jsem si malé hodné strašidlo. Tak trochu nezbedného a zlobivého čertíka. Čekala jsem, jak budou děti reagovat na tak obávané strašidlo, se kterým se setkávají každoročně, ovšem v mnohem hrozivější podobě. A tak jsem z něj chtěla udělat malého kamaráda, který je v podstatě hodně podobný každému z dětí. Čertíka, který si rád hraje, je zvědavý a zábavný a má chuť se s dětmi kamarádit. Při tom všem je ze zcela jiného světa, který je uschován pouze ve fantazii každého z dětí. Může dětem vyprávět mnoho příběhů, zcela odlišných od reálného světa a tak v dětech podnítit jejich fantazii. Děti ho mohou na oplátku seznámit se světem „na zemi“. Loutka čerta poskytuje velký prostor pro fantazii učitelky, kde může jít za hranice skutečného světa a fascinovat děti všemožnými zajímavými nápady. Snadno tak děti obohatí o mnoho poznání, přizpůsobí se jejich zájmům a to vše, aniž by byly kladeny meze fantazii a legraci.

Se svým čertovským maňáskem jsem seznámila děti ve své třídě a nechala je, aby mu vymyslely jméno. Samozřejmě, malý uličník Bertík, k němu padne jako ulité. A já doufám, že čertík Bertík se stane v naší třídě průvodcem a kamarádem na celý rok.

Součástí bakalářské práce je i ukázka videozáznamu mé práce s maňáskovým čertíkem.

Seznam použité a citované literatury:

1. BAUDISOVÁ, A., JENGER-DUFAYETOVÁ, Y.: *Hry a cvičení pro dramatickou výchovu v mateřské a základní škole*. Praha, 1997.
2. BRIERLEY, J.: *7 prvních let života rozhoduje*. Praha, 2000.
3. BRUCEOVÁ, T.: *Předškolní výchova*. Praha, 1996.
4. KOPŘIVA P., a kol.: *Respektovat a být respektován*. Praha, 2007.
5. KUTÁLKOVÁ, D.: *Logopedická prevence- průvodce vývojem dětské řeči*. Praha, 2002.
6. KUTÁLKOVÁ, D.: *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. Havlíčkův Brod, 2005.
7. LEŠTINA, V.: *Hrajeme si loutkové divadlo*. Praha, 1995.
8. MURPHYOVÁ-WITTOVÁ, STAMEROVÁ-BRANDTOVÁ: *Připravte své dítě do života*. Praha, 2007.
9. RÖDL, O., a kol.: *Loutkové divadlo*. Praha, 1969.
10. RÖDL, O.: *Loutkové hříčky pro nejmenší*. Praha, 1957.
11. SHAPIRO, E., L.: *Emoční inteligence dítěte a její rozvoj*. Praha, 1998.
12. SMOLÍKOVÁ, K., a kol.: *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Praha, 2004
13. SMUTNÁ, M.: *Loutkové divadlo v Mateřské škole*. Havlíčkův Brod, 2005.
14. SMUTNÁ, M.: *Loutkové divadlo v Mateřské škole*. Praha, 1962.
15. SOMR, M.: *Úvod do metodologie a metod výzkumu*. České Budějovice, 2006
16. ŠIMANOVSKÝ, Z., MARTIN, V.: *Hry pomáhají s problémy*. Praha, 1996.
17. ŠVEC, J. a kol.: *Praktikum loutkového divadla*. Praha, 1978.
18. VYBÍRAL, Z.: *Psychologie lidské komunikace*. Praha, 2000.
19. VYŠTEJN, J.: *Dítě a jeho řeč*. Beroun, 1995.

Internetové zdroje:

1. http://www.nadaceo2.cz/jnp/cz/pro_zadatele/vysledky-2003-main.html?area=stce_popis
2. <http://www.noise.cz/divadlo/vz/I.html>

PŘÍLOHA - MANUÁL PRO PRÁCI S LOUTKOU

Úvod

Loutky nám mohou pomáhat s rozvojem kompetencí ve všech oblastech vzdělávání (biologické, psychologické, interpersonální, sociálně - kulturní, enviromentální). Loutky fascinují a upoutávají pozornost svou výjimečností, děti si chtějí často na loutku sáhnout a jejich zájem o komunikaci s loutkou je tudíž vyšší než se „všední“ pani učitelkou. Zážitek z prožitku, který loutka přinesla, se snáze uloží v mysli každého dítěte.

Jaké loutky můžeme použít?

Nelze přesně říci, jaká loutka je ta nejvhodnější. Je mnoho druhů loutek. Můžeme je rozdělit na závěsné - marionety, na loutky spodové - loutky, které se vodí ze spodu, na loutky prstové- nejznámější maňásci, kterých je také mnoho druhů. Mohou být jednoruční, dvouruční nebo rukavicoví. Loutky mohou být také hůlkové nebo plošné. Dále můžeme uvést ještě kornoutové, špalíčkové, dlaňové, ... Dále odkazuji na LEŠTINA, V.: *Vytváříme loutky*, Praha, 1995. Loutek je prostě neuvěřitelné množství a ještě by se daly vymyslet další a další, záleží pouze na naší kreativitě.

Např. Ve třídě jsme měli téma „Zdraví“ a teplé oblékání bylo součástí tématu. Každý si přinesl ze šatny svou čepici, nevlékl si ji na ruku a pomocí šátku jsme čepice začarovaly na mluvící kulišky. Všem dětem náhle na jejich ruce čepice ožila a začala si povídat se sousedními čepicemi. Zaujetí dětí jejich čepicovými loutkami bylo tak velké, že nevnímaly okolí. Až po chvíli se dostala ke slovu moje čepice, všechny ostatní kulišky vzorně obešla a každého se zeptala, komu patří. Čepice měly různě změněné hlasy a všechny nadšeně odpovídaly na otázky mého kuliška. Takto se dá povídat např. o funkci čepice, o chování ke svým věcem, vyjadřovat si náklonnost.

Při přípravě na loutkovou hříčku si sami rozmyslíte, jaká loutka se vám bude nejlépe hodit a co dále budete potřebovat. Práce s loutkou, jako každá jiná řízená činnost, by měla být trochu promyšlena, abychom měli všechny potřebné pomůcky při ruce a loutka nám byla schopna splnit úkol, pro který jsme si ji vybrali. Sami postupně přijdete na to, jaká loutka bude vyhovovat vám i specifickým potřebám vaší třídy a materiálními možnostem. Kam budete povídání směřovat záleží na tématickém bloku a je pouze na vás a potřebách a zájmech dětí, čemu se budete věnovat více či méně.

Jistě bychom zjistili, že některé loutky jsou preferovanější u učitelů a některé zase dětmi. Mnoho jistě záleží i na tom, zda děti mají raději loutku, kterou již znají, či budou lépe reagovat vždy na něco nového. Jisté je, že děti více zaujme loutka co nejvíce oživlá - pohyblivá. Učitel zas musí mít na paměti, že možná bude potřebovat volnou ruku - zejména u malých dětí, nebo bude chtít mít loutky dvě. Každý učitel by si měl sám zvolit, která loutka je mu bližší a se kterou bude schopen vytvořit lepší herecký výkon.

Krátké náměty a inspirace pro práci s loutkou

Loutku můžeme využít i k vyprávění pohádky. Hlavně u dětí, které se hůře soustředí, může být loutka velmi prospěšná. Jak je taková pohádka, kterou nám vypráví loutka, zábavná. Může vyprávět jako vlastní příběh, který se loutce samotné přihodil nebo může nastoupit na scénu a říci: „Dobrý den, děti, mne sem poslali z pohádkové knížky, abych vám dnes vyprávěl pohádku a zjistil, jestli už všechny pohádky dobře znáte. Může se ptát dětí, kdo byl v příběhu zlý, kdo hodný, kdo statečný,... . Pokud v pohádce hrají zvířátka (vlk, kůzlátka, liška, ...), může se ptát, kolik jich tam je, které bylo největší,... . Nejdůležitější je, že má možnost v různých částech komunikovat s publikem - pokládat různé otázky, může dělat, že část pohádky zapomněla a neví, jak pokračuje. Děti mohou loutce pomoci. Slouží jako motivace i jako prostředek při vytváření empatie a samozřejmě k rozvoji komunikace a komunikačních kompetencí.

Pepíček a zpívání

- Sedíme v kroužku, maňásek Pepíček přijde s bubínkem a paličkou nebo s malými činely, ozvučenými dřívky, ... Vesele zpívá známou písničku. Jak bubnuje na bubínek a zpívá, děti se jistě přidají. Sedne si do kruhu k dětem, vypráví, jak má dobrou náladu a proč. O tom, že má dnes chuť pořád zpívat. A chtěl by, aby i děti s ním zpívaly. Vezme bubínek a říká: „já umím zazpívat své jméno - já - jsem - Pe-pí-ček“ zazpívá a přitom tluče do bubínku. Pak podá bubínek v kruhu dalšímu a pobízí ho, aby to zkusil se svým jménem ... (pak mohou zpívat a vytleskávat i různá jiná slova).

Čemu se děti učí: rytmizaci, výslovnosti, dělit slovo, vnímání radosti, postupně se zapojovat

Téma: jsem holčička, jmenuji se písnička, když mám radost

Obměna: Loutka může přijít s různými nástroji, každé dítě si může třeba vzít svá ozvučená dřívka a vyťukat rytmus podle Pepíčka, nebo vyťuká své jméno. Ťukat mohou všichni najednou, rychle nebo pomalu, silně či slabě. Nebo může loutka vyťukat rytmus nějaké písničky a děti se jí snaží uhodnout. Učí se tak vnímat zvuk, tempo, melodii.

Odpočíváme s kočičkou

- Kočička vypráví dětem příběh k uvolnění a relaxaci, ta dětem pomůže se zklidnit. Klidným hláskem může povídat dětem: „Já, děti, taky tak ráda ležím ve svém pelíšku, mám doma teplou peřinku. Tlapky si vždycky položím pod levé ucho. Venku slyším foukat potichounku větříček, ale mně je krásně, protože před spaním vylížu celou mističku teplého mlíčka a pak mám v bříšku krásné teplíčko. A když už skoro spím, tak mě přijde maminka pohladit, stejně tak, jako já teď pohladím vás.“

Můžeme k tomu pustit relaxační hudbu a povídání kočičky zkrátíme či prodloužíme podle potřeby, aby došlo ke zklidnění všech dětí. Využije se po aktivní pohybové činnosti nebo před spaním.

Čemu se děti učí: soustředit se, uvolnit se, poslouchat, vnímat hlas, tempo, intonaci, atd.

Téma: zimní spánek, zdraví, zvířátka, sportovci - relaxace, uvolnění

Obměna: Pro zklidnění může kočička vyprávět i pohádku nebo nějaký svůj příběh, ale dává si záležet, aby působila klidně a bezpečně.

Medvídek nakupuje ovoce

- Pani učitelka přichází do třídy a malý maňáskový medvídek, kterého už děti znají, jí v ruce naříká. Pani učitelka vysvětlí dětem, že medvídek je hrozně nešťastný, protože jeho starý děda medvěd mu dal za úkol, aby přinesl z obchodu všechno ovoce. Je nemocný a pan doktor mu poradil jíst hodně vitamínu C. Ale náš medvídek ještě neumí rozeznat ovoce od zeleniny a neví, co má koupit. Tak se s vámi přišel poradit. Pani učitelka povzbuzuje medvídku aby se optal dětí. Uplakaný medvídek říká: „Já si vůbec nevím rady, tam měli tolik věcí. Třeba něco, takového červeného a kulatého, ale jablko to nebylo, to poznám - co to mohlo být?“- děti odpoví - rajče,...- „a to je ovoce, děti? A ještě tam měli takové žluté a vypadalo to jako žluté vajíčko“- děti odpoví citron – „a to mám koupit? To je ovoce? Taky tam měli něco dlouhého zeleného - okurka - to je taky ovoce?...“

Pokud děti nepoznají ovoce, může jim ho medvídek blíže popsat nebo poprosí děti, aby se zeptaly pani učitelky, jestli náhodou neví, co to je, či zda to patří mezi ovoce.

Co se dítě učí: Děti získají nejen nové informace a procvičí si znalosti a logické uvažování, ale především co se týká komunikace, učí se pomáhat, vstřícnosti a ochotě komunikovat.

Téma: zdraví, jídlo - zdravá strava, ovoce a zelenina

Obměny: Medvídku mohl vyslat děda pouze pro nějaké zdravé jídlo a děti mu mohou radit, jak to jídlo vypadá, když ho sám ještě nezná. Nebo jde pro ty druhy ovoce, které mají stejnou barvu.

Medvídek a zajíček

- Zajíček přesvědčuje medvídka, že je třeba, aby si chodil po obědě na chvilku odpočinout do pelíšku. Že všechna mlád'átka potřebují spánek, aby měla hodně energie. Medvídkovi se nechce a zajíčkovi se nedaří ho přimět, aby šel spát. Tak se jde zajíček poradit s dětmi. Ve chvíli, kdy je medvídek jako uražený (a otočený zády) a nevšímá si jich, se děti snaží zajíčkovi pomoci, vymýšlí různé nápady. Zajíček vybere jeden z nápadů dětí a zkusí to říci medvídkovi. Medvídek s ním chvilku nemluví, a tak zajíček může vyzkoušet více nápadů. Nakonec se přeci jen nechá přesvědčit. „Dobře, dobře, tak já už chvátám do postýlky.“ Zamávají dětem a odchází pryč.

Takto můžeme řešit i jiné situace, které chceme dětem ukázat v „jiném světle“, ale nespojujeme je s konfliktem, který se třeba předtím ve třídě odehrál. Pouze nenápadně ukazujeme možnost řešení, jak se domluvit. Může jít o podobnou situaci.

Čemu se děti učí: řešit problémy, empatii, schopnosti domluvit se, stát si za svým přesvědčením, pravidlům, poradit, pomoci, atd.

Téma: zdraví, zvířátka, mlád'átka

Obměna: Děti mohou třeba pomoci zajíčkovi a medvídkovi rozdělit se o mrkvičku, poradit, jak se dohodnout, když oba chtějí stejnou hračku, co udělat, když jeden druhému nechtěně ublíží, atd.

Draku, dráčku jak se jmenuješ?

- S dětmi si vytvoříme draka podle své fantazie. Děti říkají, co by takový drak měl mít (pět hlav, 6 nohou, měl by být červený, z čeho by mohl být vyroben, ...) Např. moc hezký je drak z roliček od toaletního papíru. Nechají se polepit barevnými papíry nebo pokreslit temperou, propojí ze provázky a naváže se na nitě. Drak je pak pohyblivý, což je velké plus. Je-li drak hotový, můžeme ho přikrýt šátkem, vytvořit okolo kroužek a říkat kouzelné zaklínadlo. Každý může říci, jak by chtěl, aby se drak jmenoval a společně mu vybereme jméno. Děti posadíme tak, aby všechny na draka viděly a draka sundáním šátku oživíme. Drak mluví temným hlasem, hýbá hlavami, syčí, ... Může se ptát: „kdo má z vás rád draky, vsadím se, že všichni kluci, ... A co holky, bojíte se mě?“

Já už jsem s tím jedením princezen přestal. Ony byly tak krásné a tak mě hezky drbaly za uchem, že jsem je nemohl sníst, vlastně jsem nikdy nesnědl ani jednu. Máte také rády drbání?“ Drak pokládá mnoho dalších otázek. A navíc se může stát velkým třídním projektem.

Čemu se děti učí: Pracovat s různým materiálem, rozvíjí se fantazie a představivost a vytváří se atmosféra magična. Samozřejmě se učí komunikaci ve skupině - schopnosti se domluvit, vyřešit problém. Povídáním s drakem, např. o drbání, je dobré navázat na sdělování pocitů, jak dobrých tak i špatných.

Téma: pouštění draků, z pohádky do pohádky

Obměny: Děti se mohou rozdělit do skupin a každá vytvoří svého draka. Pak se dohodnou na jméno a ostatním svého draka představí. Ostatní děti se pak mohou ptát: „Co jíš? Kde bydlíš?...“ Děti, které draka vytvořily, odpovídají.

Jeníček chce do školy

- Loutka Jeníček přijde odvázně do třídy a říká: „Ahoj děti, já jsem se rozhodl, že začnu chodit do školky, ale ne do opravdový, ale do školky pro hračky. Já se tak těším, ale ještě se toho musím moc naučit, abych mohl jít k zápisu. Už umím počítat do deseti (počítáme), už umím i těžká slova, třeba traktor, trakař- umíte to taky? A taky musím umět ještě nějakou básničku, ale ještě žádnou neumím. Co kdyby jste mě nějakou naučily, jakou umíte?“ (nechá děti říct několik básniček a pak si vzpomene, že taky jednu umí a tak se děti mohou naučit básničku novou).

Čemu se děti učí: Procvičují paměť, základní znalosti potřebné pro nástup do ZŠ (počítání, popř. geometrické tvary, barvy,...), trénují výslovnost hlásek i slov a slovní vyjadřování .

Téma: těšíme se do školy, co už umím

Obměna: Můžeme nechat prostor dětem, aby samy určily, co by měl ještě Jeníček umět. Mohly by mu pomoci a vysvětlit mu, co se v takové školce nebo škole děje, jak to tam funguje (upřesnění představ o ZŠ). Můžeme scénku upravit na školu nebo školku podle toho, zda jde o děti předškoláky nebo mladší.

Žabák na návštěvě ve školce

- „Dobrý den, děti (přijde loutka žabáka do třídy a rozhlíží se do všech stran) je tohle třída Medvídků? Já se přišel podívat do školky, ve školce jsem nikdy nebyl. Jé, vy tady máte hračky, židličky, stolečky, postýlky, ... tady je to krásné. Ukažte mi to tu, máte i umyvadýlka? Tady teče voda, jé, tu já moc rád. Myji se celý den. Kdy se myjete vy? A kam chodíte spát? Tohle je postýlka? Jé, já ji vyzkouším. Ta je měkounká, v té se musí krásně spát. A kde jíte? A co je tohle? To já neznám, to já doma nemám. K čemu se to používá? (ukazuje např. na ručník, záchod, nebo jinou věc) Já jsem žabák, já se neutírám, já mám rád, když jsem pořád mokrý. A vy na to máte....jak jste říkali, že se to jmenuje? R..U..Č..N..Í..K? To je těžké slovo, to se mi nelíbí, nemohla by to být třeba utěrka, když se s tím utíráte? Ne? A proč ne? Na co tedy je utěrka? Na nádobí? To taky neznám. Máte tu něco takového - aha, tohle je hrníček, tohle talířek, ...“

Čemu se děti učí: Orientují se v prostoru, procvičují si názvy předmětů a jejich funkce - zvyšují slovní zásobu aktivní i pasivní, procvičují výslovnost obtížných slov .

Téma: naše školka, voda, zvířátka

Obměna: Žabák se může vyptávat děti na předměty, zvyky, pravidla, jak se kdo jmenuje, na co mají pani učitelku, co dělá kuchařka, proč chodí děti do mateřské školy atd. Na oplátku může dětem vyprávět o lese a vodních tůních a také odpovídat na jejich otázky.

Nemocný zajíček

- Na nenápadném místě leží loutka zajíčka a má zavázaný krk, je schovaná pod dekou. Pani učitelka říká dětem: „slyšíte to co já?“ Dělá, že se rozhlíží odkud ten zvuk jde a nepozorovaně napodobí chrápání. Děti hledají očima a pani učitelka také, až najde spící loutku. Ukáže dětem, že našla, odkud se ten zvuk a slabé naříkání ozývalo a řekne dětem: „Tady někdo spí“. Loutka se párkrát převalí a už je vzhůru a mluví tichým hlasem: „já jsem tady úplně usnul, já přišel za vámi na návštěvu a jak jsem tu tak čekal, tak jsem nějak usnul. Mně vám děti dneska není vůbec do zpěvu, bolí mě celé tělíčko a jsem moc unavený. Sáhněte mi na čelo, jestli nemám teplotu?“ průběžně pšiká a kašle. „Děti, mně se dneska ani nechce hrát, taky už se vám to někdy stalo? A co jste dělali? Dostaly jste kapičky a ležely v postýlce?“

A co to je za nemoc, takhle nebezpečná, že se mi ani nechce s ničím hrát? Chřipka? Angína? Jé, já se bojím, že už se mi nikdy chtít hrát nebude, uzdravím se z toho? A co mám udělat, abych se co nejdřív uzdravil? Opravdu ležet a pít ty ošklivé kapičky? To mi opravdu pomůže? Dobře, dobře, vy už to určitě dobře znáte, tak já už jdu honem do postele. Tak ahoj příště.“

Čekáme na odpovědi dětí a podle toho dále reagujeme, můžeme mluvit i o nebezpečí léků, že si sami nesmí doma žádné brát, o tom, že se máme pořádně vystonat a poslechnout maminku, protože ta nejlíp ví, co je pro nás nejlepší, ...

Co se děti učí: Empatii, popsat pocity, poskytnout radu a pomoc.

Téma: zdraví, oblékání

Obměna: Reagujeme na nápady dětí. Zajíček může mluvit s dětmi o tom jak si zkrátit ležení v posteli, jak přemoci polykání ošklivých prášků a kapiček, co dělat, abychom se vyhnuli nemoci, ... Řešení vymýšlíme společně s dětmi.

Kašpárkova pohádka O veliké řepě

- Z pod zatažené opony vyleze kašpárek: „ Dobrý den, děti“ Děti odpoví. „Jsem kašpárek z Cukrového království a přišel jsem vám se svými kamarády myškou Hrabalkou, pejskem Rafem, kočkou Mickou, babičkou a dědečkem a jejich vnučkou Aničkou zahrát pohádku. Víte, co to bude za pohádku?“ Děti pohádku jistě uhodnou. „Ano děti, je to pohádka O velké řepě, kterých u nás v Cukrovém království roste habaděj. Ale tahle, co vyrostla zrovna tomu našemu pohádkovému dědovi, byla větší než všechny ostatní. Jéje a já už něco slyším (cinkání zvonečku) to už sem jde ta pohádka.“ Řepa už stojí vyrostlá - přiběhne pejsek a snaží se jí vytáhnout ven, pak přijde babička a tahá za pejska, potom kočička, dědeček a myška. Najednou kašpárek zavolá: „ Jejeje, stop stop, to jste nám tu pohádku popletli, takhle to přeci zdaleka není, já jsem z toho úplně vedle. Už ani nevím, jak to má být správně. Děti, poradíte nám? Kdo tahá první? Kdo druhý?“ Když už jsou postavy z pohádky správně seřazeny, můžeme se dál ptát. „ Víte, kdo je největší, kdo nejmenší? Kdo je větší než pejsek a kdo stojí za babičkou? Kdo za kočičkou? Vy jste ale chytré děti, vy jste nám tu pohádku pomohly opravit.

Ted' mi děti pomozte, napočítáme do tří a jestli se jim ta řepa povede vytáhnout. Raz, dva, tři - řepa už je venku! Hurá, zakřičíme. A už cinká pohádka, tak vám děti děkuji. A my už zase musíme s tou pohádkou jít o školičku dál.“

Je dobré použít plošných loutek, kromě kašpárka. Toto by měla zvládnout jedna učitelka bez větších problémů, stačí, aby měla možnost na zafixování plošných loutek. Pokud ovšem budou učitelky dvě, bude pohádka určitě lepší.

Čemu se děti učí: Že i pohádky mají pravidla, procvičují si znalosti v matematice (větší, menší, počítání,...) ujasňují si prostorové představy (před, za, na začátku, na konci, ...) A co se týče komunikace, komunikují s loutkou a snaží se jí pomoci, procvičují si vyjadřování a zvyšují si slovní zásobu.

Téma: z pohádky do pohádky, rodina, popletené pohádky

Obměny: Kašpárek může klidně přijít s obrázky postav účinkujících v pohádce a říci, že se mu obrázky pomíchaly a on zapomněl, jak jdou postavy v pohádce za sebou. Tudíž nám nemůže pohádku vyprávět. Děti mu mohou pomoci seřadit obrázky postav správně za sebou. A kašpárek pak chodí od obrázku k obrázku a pohádku vypráví.

Myšákova nová hra

- „Děti,děti,..“ příběhne radostně známý myšák (loutka) a křičí. Víte, co jsem se naučil za novou hru? Ta mě tak baví, tu mě naučila moje kamarádka veverka, ale ted' nevím, jestli jste na to dost chytré. Medvídek přemýšlí, děti jistě budou přesvědčovat, že chytré jsou. „Dobře, dobře, vyzkouším si vás. Protože se ta hra jmenuje „všechno lítá co peří má“ musí každý z vás vědět, co lítá a co nelítá. Tak si vás vyzkouším. Lítá vrtulník? Lítá moucha? Lítá balón? Lítá ovečka? Děti jistě správně odpovídají. No, jde vám to, ale protože to by mě moc bolela ouška, z toho, jak křičíte ano a ne, tak radši ano nekřičte, ale zvedněte ruce. Já se podívám.“ Myšák znovu říká všechno lítá... pokud už to děti dobře ovládají a chápou pravidla, může jim medvídek říci, že když už to tak dobře umí, že bude hrát s nimi, ale bude je plést a těší se, koho nachytá. A tak zvedá tlapky s dětmi, ale zvedne je i na slova, která nelétají.

Co se děti učí: Děti si procvičí nejen znalosti o vlastnostech věcí, učí se pravidlům nové hry a rychle a správně reagovat. Blíže se seznámí s loutkou, učí se komunikovat i beze slov - vždyť slovo nahradil pohyb.

Téma: dopravní prostředky, zvířátka, ptáci, vzduch

Obměny : Mohou být různé, například v pohybu. Místo zvedání rukou mohou děti třeba kývat hlavou nebo naopak hlavou kroutit. Nebo můžeme procvičovat mimiku, když věc lítá, děti se usmějí. Pokud nelítá, děti se zamračí. Nebo to nemusí být všechno lité, ale třeba všechno, co má červenou, zelenou, modrou, aj. barvu. „Mám rád červenou, červenou jako citron“ může říkat myšák. Děti opět reagují na správnost řečeného.

Návštěva z pekla

- „Děti, sedněte si potichoučku, já jsem vám přivedla návštěvu. Ta návštěva ale nebydlí na zemi ani na nebi, ale... (tajuplně)“- ukáže pani učitelka k zemi. „Hluboko a ještě hlouběji, tam kde je strašné teplo a přikládá se tam pod kotle (děti hádají) – správně, v pekle. Přivedla jsem vám návštěvu z pekla. Ale nemusíte se bát, nepřivedla jsem opravdového velkého čerta, ale malého čertíka, který teprve chodí do čertovské školy. Chcete se s ním seznámit?“ Pani učitelka přivede loutku. Čert celou dobu hudruje. „Tak jsem zjistil, že vy se tu nic kloudného a k životu použitelného neučíte. Já sice neumím počítat, ale za to umím pěkně hudrovat, to se jen tak někdo neumí naučit a strašení, to je ještě těžší. Nebo se snad učíte hudrovat?? Ne? No, tak to já vás to naučím, jestli chcete. Vyplázněte jazyk co nejlíp to umíte. Vidíte, to vám jde, teď ho zkuste dát doprava, doleva, doprava, doleva (zrychluje a zpomaluje) no to vám jde, teď zkuste, jestli se dotknete jazykem brady. Víte kde máte bradu? Ale dotknout se jazykem nosu, to už určitě nedokážete. A teď zkusíme rychlost- nahoru, dolů, nahoru, dolů (opět zrychluje a zpomaluje). Tomu my čerti říkáme mrskání jazykem. Ale teď to nejtěžší, teď k tomu mrskání se musí přidat ještě to správné ble, ble, ble,... Jéééé, já mám skoro strach, to už stačí, tady je to jako u nás v pekle. Z vás by byli čerti jako vyšití.
Tak mě napadá, není tady někdo, kdo zlobí jako čert? Jestli náhodou nepatří k nám. My to budeme z pekla pozorovat a kdyby tu někdo takový náhodou byl, tak nám ho tam dolů pošlete, ten jistě bude patřit k nám. Tak hudryhudry - nashledanou.“

Čemu se děti učí: Trénují motoriku mluvidel, jejich obratnost a koordinaci a procvičují výslovnost. Seznamují se s tradicí.

Téma: Čerti , Mikuláš

Tradice

Pohádky o čertech

Obměna: záleží na kreativě učitelky

- čert může používat i těžká slova - čert - čertice - čertovina
- může se chtít na oplátku od dětí něco naučit (počítat, barvy, slyšet pohádku, ...)
- zaměřit se na správné chování

Jak čarodějníci hořel les

- Pani učitelka: „Děti, já jsem vám dnes přivedla návštěvu. Mám ji přivést, jste na ni zvědaví?“ Učitelka přivede loutku - čarodějnici. Ona je moc stydlivá, řekněte jí třeba něco hezkého, ať už se nestydí a ať si s námi povídá nebo jí něco zazpívejte.“ Čarodějnice se schovává a pomalu vykukuje. „Dobrý den“ řekne rychle a hned se zas otočí. Když se osmělí, povídá dětem, jak se jmenuje a proč k nám přišla na návštěvu. „ Dobrý den, děti, já jsem Krákorka Krákavá - kdo umí říct moje jméno? Já se ho sama učila dvě stě let. Zkusíte to? Na jedna dva tři - Krákorka Krákavá. Ještě jednou. Já se doslechla, že jste se prý byli podívat v hasičské stanici, je to pravda? A co jste tam viděli? To jsem ráda, že jsou dnes hasiči tak vybavení. Když jsem byla ještě mladá, žila jsem na černém dubu. Žila jsem tam tři sta let spokojeně. Až do dne, kdy se kolem producíroval starý Lotrando, poslední ze všech loupežníků z Černého lesa. Ale on byl takový nezbeda, jak už ostatně loupežníci bývají, že tabák ze své fajfky vysypal přesně vedle mého dubu. A takový nevyhaslý tabák nebo cigareta za chvíli zapálí trávu a ta pak stromy, až může chytit celý les. Jako tenkrát, to sahaly plameny až ke mně na poslední větev. Kdybych u sebe neměla své létající koště, nevím, jak by to dopadlo. Sedla jsem na koště a už jsem byla pryč, ještě hnízdečko jsem zachránila s malými datly. Téměř celý les shořel. Všechna zvířátka se naštěstí zachránila a starý Lotrando přišel o poslední úkryt, který v lese měl a tak se odstěhoval jinam. Tam už prý nikdy nekouřil fajfku a ani si nerozdělával oheň na vuřty. A dokonce prý musel začít i pracovat jako každý jiný. Jo děti, to už je dávno. Jestli pak vy víte, co se má dělat, když někde hoří?“ - Zavolat dospělého a zavolat hasiče. „A ještě než se s vámi rozloučím, vyzkouším vaše hlavičky. Pamatujete si, jak se jmenoval starý loupežník? Jak se jmenoval les? A na jakém stromě jsem bydlela? A jak se jmenuji já? (u menších dětí opakujeme názvy hodně často) Můžeme i dělat, že čarodějnice je tak stará, že zapomněla, kde říkala, že bydlí, ...

Čemu se děti učí: empatii, co dělat když hoří - jak zavolat pomoc, vytváří si hodnotový systém, učí se správnému chování v lese, trénují si paměť a výslovnost, základy v prevenci kouření

Téma: hasiči, oheň, les

Obměna: Můžeme si vymyslet podobné příběhy, které mohou les ohrozit. Rozdělávání ohně v lese, pohazování odpadků, ... Čarodějnice nebo zvířátka, jako obyvatelé lesa, nám mohou lépe povědět jak se cítí, když jim někdo ničí jejich domov a proč je les důležitý i pro lidi. Rozšíříme tak vědomosti o ekologii a životě zvířat.

Závěrem:

Nápady, které jsem zde poskytla, jsou určeny pro jakýkoli věk, protože vy sami si je můžete udělat těžší i jednodušší. A pokud si děti nebudou při komunikaci s loutkou vědět rady, vždyť vy jste pořád u toho a můžete kdykoliv poradit z pozice pani učitelky.

Práce s loutkou, které jsou v manuálu k dispozici, jsou pouze částečné náměty, jak s loutkou pracovat tak, aby se u dětí rozvíjelo co nejvíce oblastí se zaměřením na oblast komunikace - aby děti nebyly pouze pasivními diváky a konzumenty, ale aby ony samy mohly řídit, jak se dále bude hříčka vyvíjet. Např. návštěva čerta, medvídka, atd. Ptají se na to, co je zajímavá a v nás učitelích podněcují tvorbu dalších nápadů. Děti jsou pro nás zdrojem inspirace, rozvíjející naši fantazii a jejich nadšení je pro nás motivací pro další práci. Často nechávám otevřený nedořešený konec, protože daná situace i děti velmi ovlivní její další vývoj. A mnohdy dojdete k neočekávaným a překvapivým koncům. Stačí jen pustit uzdu své fantazii a podpořit fantazii dětí. Důležité je též uvědomit si, že se nic neděje, pokud nedosáhneme těch cílů, které jsme si předem stanovili a odbočíme podle zájmů a potřeb dětí a dojdeme tak k cílům zcela odlišným. Vždyť k těm původním se můžeme nebo i nemusíme vrátit.